

UDK: 886.2(091):886.2-94.09
Pregledni rad

ŽIVOTOPISNA KNJIŽEVNOST 19. STOLJEĆA U JADRANSKOJ HRVATSKOJ

Ivan PEDERIN, Zadar

Pišući ovaj pregled s analizom osvrćem se na stariju dubrovačku biografsku književnost¹ zato što je ta književnost, dakle biografske knjige od Đura Bašića do Serafina Crievića i Sebastiana Slade Dolcija, bila matica i uzor životopisnoj književnosti 19. stoljeća, a osobito zato što dvadesete i tridesete godine 19. stoljeća nisu u nas, a osobito u Dalmaciji, poznate po obilju književnog rada i stvaranja kao uostalom i druga polovina 18. stoljeća. Pa ipak, životopisi u to doba upravo bujaju do te mjere da u njima možemo nazrijeti temelje i obrise književne povijesti i kritike što su u 19. stoljeću postali osnova nacionalnog znanstvenog života i kolektivne svijesti nacije.

U to doba napisao je Tomo Krša životopis, zapravo nekrolog, Đuri Feriću – piscu između čije smrti 1820. i službenog početka ilirizma nije proteklo ni 15 godina – pod naslovom *Dalla vita e delle opere di monsignore Giorgio Ferich* (Dubrovnik, 1824). Životopis je autor napisao da bi ga usmeno pročitao, no on je kasnije tiskan.

Krša je tu slijedio shemu preuzetu iz dubrovačke životopisne tradicije: počeo je s opisom djetinjstva i obitelji, nastavio sa studijem u Loretu te prikazom rada i prijatelja. Prijatelji Ferićevi bili su Raimund Kunić, Melchiorre Cesarotti, talijanski osijanovac, Jacopo Morelli i dr. Tim sredstvima Krša sankcionira Ferićev rang i format služeći se analogijom i semantičkim poljem koje spomen tih imena budi u čitateljevu prethodnom čitateljskom iskustvu. Tu je zamjetan naglasak na Ferićevoj suvremenosti i svijesti da s Ferićem počinje nešto novo u našem duhovnom i književnom životu. No Ferić čita grčke i latinske klasike, »vječne primjere lijepog stila« (str. 15), i velik je prijatelj zavičaja i njegovih starina. Krša je tu svjestan starinarstva kao pokreta koji je zahvatio Njemačku i većinu evropskih zemalja i ima u Dubrovniku autohtone korijene. Ferić je jedan od njegovih predstavnika. Naoko u ovom životopisu nema ništa novo prema Crieviću. No Ferićeva je obitelj

¹ O biografskoj književnosti kod nas je objavljeno malo osim radova M. PANKA, J. BOGVIĆ, Ž. DOMLJAN, *Biografske zbirke i leksikoni u Hrvata*, Forum, 27 (1988), br. 5-6, str. 474-485. Moj rad o starijoj dubrovačkoj biografici tiskan je u br. 22/1988. časopisa *Croatica christiana periodica*. Tu je opširniji osvrt na Innocenza Čulića, biograf, doušnika i učenjaka, tvorca knjižnice samostana male braće u Dubrovniku i starinara.

građanska i siromašna, i to Krša ističe. Sin Đuro u kućnome obiteljskom odgoju prima ipak dobru naobrazbu i dobar moral. Uvod djeluje kao prava apologija građanstva i građanskih vrlina. Ferić tako postaje pravi predstavnik novog sloja koji je za Metternichova doba postao u Dubrovniku društveno relevantan.

Samog Ferića opisuje kao čovjeka mrkog, strogog i neljubaznog, ali čovjeka kojem su laž i laska strani. On je osamljenik, čak je škrt. Ferić je čudak, čovjek nastrana karaktera u kojem se krije pravo srce i pravi književni darovi. Bilo je to više od puke obrane individualizma. Ferić kao čovjek nastrana karaktera, slično kao Čulićev Antun Luko Sorkočević (o čemu u naprijed navedenom radu), spada u okvir čudaka iz romantičke književnosti. Valja istaknuti i razloge koji su Kršu potaknuli da napiše ovaj nekrolog. On ga je posvetio generalnom vikaru biskupije Mrkane i Trebinja Dinku Sokoloviću, želeći mu ugoditi i zacijelo napredovati. Pero u činovničkoj državi postaje oruđe napredovanja u činovničkoj hijerarhiji i službi uopće.

U to doba nastavlja životopisni rad i Frano M. Appendini životopisom *Memoria sulla vita, e sugli scritti di Giovanni Fr.^{co} Gondola patrizio raguseo autore del poema illirico intitolato L'Osmanide* (Dubrovnik, 1827).

Appendini nije više zadovoljan Crievićevim vijestima o Gundulićevu životu. Nalazi da su one škrte, iako Criević bez potrebe opisuje životopisne detalje. Zbog toga je on opisao Gundulićevu obitelj i život tek u glavnim crtama i prešao na raščlambu *Osmana*, djela koje je imalo tako veliku ulogu u ilirizmu, a sad vidimo da je recepcija tog djela u suvremenom smislu počela prije »službenog početka« ilirizma. Hrvatsko pjesništvo, po njegovu mišljenju, bitno je različito od talijanskog i provansalskog jer jezici (tu pisac primjenjuje stečevine Gianbattista Vica)^{1a} imaju svoju dob kao i ljudi. Mladi jezici, kakav je hrvatski, imaju malo jakih ideja, ali čudesnu snagu koja oploduje misao, muški izraz i patetične poteze. Orazio Mažibradić prvi se odvojio od rigorizma cinquecentista, po piščevu mišljenju. Odjek Gundulićeve pjesničke riječi bio je toliki da ga se čulo na obalama Arna i na medicejskom dvoru. Criević, Slade, Ferić, svi su priznali Gunduliću primat među pjesnicima hrvatskog jezika.

Zadivljujuće je kako se taj rođeni Talijan poistovjetio s novom sredinom tražeći bit i genij hrvatskog pjesništva i jezika. U njegovim razmatranjima možemo opaziti i utvrditi književnokritički postupak, i to je bitna stečevina kojom je Appendini obogatio životopis. On se kao pravi kritičar osjećao predstavnikom publike, pa je upozorio da on neće dokraja raščlaniti taj spjev, budući da je prikazao povijesni siže *Osmana*, a da to prepušta čitatelju. Kao kritičar Appendini pobuđuje na književnu potrošnju kao izdavačev agent, konkretno agent kuće Martecchini, jer je djelo nastalo u povodu Martecchinijeva izdanja *Osmana* 1826. Nadalje je upozorio na mogućnosti koje pruža usporedba Gundulića i lorda Georga Byrona, pa usporedbe Gundulića s Homerom, Vergilijem, Ariostom i Tassom, pobuđujući time nova kritička djela o Gunduliću. Bio je suzdržan prema romantičarima koji su mu bili »odviše slobodni i nepovezani«, ali je bitno držanje romantičara u čitanju *Osmana* prihvatio kad je istaknuo da *Osman* nije napisan u skladu sa svim zahtjevima Aristotela i Horacija kao, uostalom, ni Miltonova, Ariostova i Klopstockova djela. Appendini je bio vrlo načitan, a bio je nesumnjivo prvi hrvatski

1a O recepciji Vica u Dubrovniku Ž. MULJAČIĆ, *La fortuna di G. Vico in Croazia*, Forum Italicum, vol. II (1968), br. 4, str. 605–11.

književni kritičar, na talijanskom jeziku doduše, ali stariji od Stanka Vraza i Augusta Šenoa. Gundulićev književni kult prenio je ilircima koji su obljetnicu njegove smrti proslavili malo kasnije – 1838. u Zagrebu.

U to doba (1829) izašla je u Rimu knjiga Ottaviana Marie Peltrinierija pod naslovom *Notizie intorno alla vita di quattro arcivescovi di Spalatro primati della Dalmazia e di tutta la Croazia*. Autor je bio generalni vikar kongregacije »della Somasca«.² Talijan i njegov rad spada u okvir pitanja te kongregacije kojoj su pripadali i splitski nadbiskupi. Zbog toga ćemo se na nj tek kraće osvrnuti, a osvrnut ćemo se zato jer se iz toga vidi da je hrvatsko pitanje kao nacionalno pitanje postojalo u rimskoj kuriji i u prvoj polovini 19. stoljeća.

Pisac opisuje sjaj velikaških obitelji iz kojih su ti nadbiskupi potekli, kao nadbiskup Bonifazio Albani, da istakne njihov štedljiv i oskudan život, brigu i požrtvornost za »morlake« koji su bili počeli prelaziti na islam. Opisuje smrti, barokni sjaj sprovoda i grobnica.

Nadbiskup Stjepan Cosmi ističe se važnim zaduženjima u sređivanju prilika u Crkvi poslije Tridentinskog sabora. Zasluge su tolike da će mu se mletački Senat odužiti nadbiskupskom stolicom. Pritom sjaj nadbiskupskog naslova govori o važnosti zadaća koje je obavio. No tom sjaju suprotstavlja se njegova požrtvornost u dušobrižničkom radu s »morlacima« i isposnički život. Na moderan način ističe se individualnost i barokna veličina tih biskupa. Nećemo mnogo o tim životopisima koji nisu potekli iz hrvatske životopisne tradicije niti su na njih jače djelovale, ali ćemo istaknuti kako je pisac Talijan opisao Cosmijev rad na organizaciji hrvatske filološke znanosti u Splitu, kako je opisao dolazak leksikografa Ardelia della Belle, zaštićivao Ivana Paštrića i otvorio sjemenište da naši ljudi ne bi morali i dalje u Loreto, odakle se mnogi nisu vraćali, već bi ostali u Italiji. Očito je da za protureformacije nismo bili samo trojanski konj kojim je Rimski Kurija željela postići uniju.

Godine 1830. izlazi u Zadru Appendinijev *De vita et de scriptis Bernardi Zamagne patricii rhacusini comentariolum*. Umjesto o obitelji, Appendini je napisao opširan uvod o Dubrovniku kao gradu poznatom po vrlinama i slavi, a k tome i po broju svojih slavni mušev. Poznat po svojim sposobnostima da primijeni i proširi stečevine drugih, Appendini je u pravi čas napisao neki sažetak hvalâ Dubrovniku, uoči ilirizma, koji će podići kult Dubrovnika tako što će on presudno djelovati na hrvatsku uljudbu. Potom je opisao Zamanjino školovanje, njegove učitelje Ivana Stullija i Ruggiera Boškovića, njegovo dobro poznavanje klasičnih književnosti, koje su u liberalizmu zaigrale novu ulogu. Prikazao je rad i doba koje je on proveo u Firenzi, kraći boravak u Splitu i Beču, da bi završio iskazom počasti, jer je ovaj životopis bio zapravo nekrolog Bernardu Zamanji, koji je umro 1822. Appendini je u svemu slijedio stare dispozicije, samo što je njegovo pripovijedanje šire i slobodnije; okvir lika nije više obitelj, već grad, a Zamanjin je lik individualiziran. Ova knjiga govori još nešto o biografiji dvadesetih i tridesetih godina – osim što je individualizirana, postala je prigodna i približila se nekrologu. Stoga panegiričnost tona u smislu kršćanskog kulta mrtvih i želje konzervativnog društva da mrtvi svojim primjerom utječu na potomstvo.

2 Redovnička zajednica koju je u Mlecima 1528. osnovao Jerolim Emiliani u okviru protureformacije. Posebna briga bila im je rad sa siromasima i škole. *Dictionary of Religion*, vol. III, O-Z. Washington D.C., 1978, str. 3344a.

Tu valja spomenuti nekrolog pod naslovom *A perpetua onoranza del Padre Fran. M. Appendini delle scuole pie direttore generale dei ginnasi della Dalmazia e del liceo convitto di Zara. Della vita ed opere del Padre Franc. Maria Appendini, Memoria* Antuna Kaznačića (Dubrovnik, 1838).

Slično kao i Krša u Ferićevu životopisu, A. Kaznačić je opisao piščevo siromašno, ali pošteno i kreposno djetinjstvo poslije rane očeve smrti, naglašavajući u tekstu stalno njegove vrline i poštenje. Appendinija je u školi opisao kao dijete koje zna osvojiti simpatije nastavnika. Potom je opisao književne prilike Italije pred pojavu mladog Appendinija kao neko borilište u kojem se svi natječu da bi dali što bolji književni proizvod. Kasnije je opisao Appendinijev rad u Dubrovniku kao plod njegove dobre suradnje s vlašću, istaknuo je njegove pjesme u slavu Franje I. K tome je Appendini neprijatelj osobnih interesa i krajnje nesebičan pod okom vlasti, koju sad poslije njegove smrti za čitatelja zastupa pisac kao čitateljev punomoćnik sa svoje strane. Appendinijev uspjeh izražava ovaj nekrolog, koji je potvrda njegove nadarenosti i dobre suradnje s vlašću. U tom potvrdnom držanju vidi se ranogradsko, liberalističko povjerenje u suradnju pisca i činovničke države, koje će se u nas, kao i drugdje u Evropi, uzdrmati tek 1848. A. Kaznačić je opisao Appendinija kao pisca koji je bio prijatelj ne samo s predstavnicima vlasti već i sa svim intelektualcima Dalmacije. Novo je u ovom životopisu nazočnost državne vlasti kao velike sile prema kojoj se okreće i kojoj se prilagođava, da ne kažemo dodvorava, njegov lik. Vlast postaje čimbenik i vrijednost mimo koje se ne može živjeti.

Svakako, s ovim životopisom ostvario se i nastavio jedan nov tip životopisnog pisca – pisac državni činovnik i nastavnik koji je živio u miru s vlašću. Bio je to tip koji je nastao u Austriji za Metternichova doba, a i ranije, za napoleonskih ratova.³ Tip čovjeka čiji su život i domet ograničeni činovničkim aparatom kao stvarnošću državne vlasti i ljudskog postojanja. Većina pisaca bidermajera pripadala je tom tipu. No taj tip izumro je tridesetih godina, a četrdesetih godina pojavit će se tip pisca odvjetnika i profesionalnog pisca. U to doba biografija se još javlja kao kuriozna napomena u novinama. Od biografija rasutih u podliscima napomenut ćemo *Biografiu di Giacomo Banisio il Seniore*,⁴ korčulanskoga gradonačelnika Mata Kapora. On je preskočio djetinjstvo u Korčuli i školovanje te počeo s njegovim funkcijama, dodirima i diplomatskim zaduženjima koja su mu davali pape Julije II, Lav X, Klement VII, pa car Maksimilijan. Sve je to pisac opisao kao nesvakidašnje i sjajno uz vrlo opsežno citiranje izvora. Životopis je tako postao razmatranje o izvorima kakvi se već nađu i pobuda da se netko dublje pozabavi predmetom. Bio je to jedan od nekoliko objavljenih životopisa tog pisca koji je trebao napisati biografsko djelo za svu Dalmaciju od općehrvatskog ili općeužnoslavenskog značenja, a nije ga napisao zbog mimoilaženja s Innocenzom Čulićem, s kojim je bio u vezi, no o tome na drugome mjestu. Važno je na ovome mjestu još istaknuti da je ono individualizirani život istaknutog diplomata, uopće čovjeka znatnih sposobnosti, sad u punoj mjeri postao vrijedan ne samo razmatranja već i dugotrajna istraživanja izvora. Pisac životopisa ne drži se više kao sjajan govornik, već kao učen istraživač izvora.

3 A. ROBERT, *L'idée nationale autrichienne et les guerres de Napoleon, L'apostolat du baron de Hormayr et le salon de Caroline Pichler*, Paris, 1933, str. 38.

4 *Gazzetta di Zara* 1838, br. 61–62.

Godine 1841. izdao je dubrovački knjižar Petar Frano Martecchini 23 životopisa u knjizi *Galleria di ragusei illustri*. Pisci su im bili: F. Ferrario, Medo Pucić, Ivan August Kaznačić, Cesare Cantù, Francesco dell'Ongaro, Ivan Gagliuffi, I. Cantù, Pasko A. Kazali, Nicolò Tommaseo, romantički pjesnik Luigi Casser, Giuseppe Barbieri, pisac blizak Melchiorreu Cesarottiju, G. Družić, Francesco Ambrosoli, liberal i talijanski rodoljub, i G. C. Parolari, dakle pisci koji nisu bili samo Dubrovčani, a živjeli su u različitim sredinama. Zbog toga u ovom djelu i ne možemo tražiti jedinstven i koherentan nacrt i stil koji se zamjećuje u starim dubrovačkim biografskim djelima. Knjiga je zapravo zbornik životopisa nastao na savjet Innocenza Čulića, koji je želio vidjeti životopisni zbornik za svu Dalmaciju, koji bi obuhvatio bar 50 životopisa. Martecchini to nije posve proveo u djelo jer se bojao gubitaka, a nije uspio okupiti ni dovoljno suradnika.⁵

U uvodu (Prefazione) Martecchini prikazuje Dubrovnik kao mali grad što se može natjecati i s mnogo većim u uslugama učinjenim općoj uljudbi («... all'universale incivilimento»), koji je sad glavni junak ove knjige. Tu se osjećala ideološka podloga nauka Giuseppea Mazzinija i Vincenza Giobertija. Oni su, a osobito Mazzini, držali da do trećeg rascvata talijanske uljudbe neće doći ni silom oružja ni teokratskom vlašću, već savezom slobodnih naroda.⁶ U tom smislu valja shvatiti i sudjelovanje talijanskih pisaca koji su tim njegovali hrvatsko-talijansku kulturnu uzajamnost bez svojatanja. Dubrovnik je Martecchini opisao kao grad koji se održao zahvaljujući njegovoj mudroj vladi. I. A. Kaznačić je u životopisu *Nicolò Bona Vucicevich*⁷ istaknuo rodoljublje kao pobudu svih kreposti malog Dubrovnika, slično i Cesare Cantù u životopisu *Ruggiero Boscovich*. Ivan Gagliuffi u životopisu *Marino Caboga* suprotstavlja Dubrovnik »turskim hordama« koje ga nakon potresa žele opljačkati. U tom terminu živi sve liberalno nepovjerenje prema feudalizmu i istočnjačkom despotizmu. I. A. Kaznačić nadalje u životopisu *Giovanni Gondola* piše da se Dubrovnik zbog prodora barbarskih Turaka našao odvojen od svojih slavenskih susjeda kao oaza kulture, pa je upućen na Italiju ostvario kulturno zajedništvo s njom. Napomenuo je Gundulićevu obljetnicu koju su proslavili ilirci u Zagrebu 1838. istaknuvši tu da je mali Dubrovnik predvodio ilirski preporod. Mit Dubrovnika i dubrovačke kulture, koji se u ovom djelu eksplicitno izrekao, budući da su ga gradili F. M. Appendini i raniji, postao je kamen-temelj ilirizma i suvremenoga hrvatskog mentaliteta uz istodobnu kulturnu orijentaciju prema latinskosedozemnoj kulturi Evrope. I. A. Kaznačić je k tome u ovom radu još književnokritički raščlanio *Osmana*, spomenuo je Martecchinijevo izdanje 1826. godine dva talijanska prijevoda, a i isusovca Marina Gundulića koji je na medicejskom dvoru tri godine predavao hrvatski jezik i književnost kao znak da hrvatsko-talijansku uzajamnost ne shvaća samo kao primanje utjecaja. Dubrovnik je dalje u suvremenoj hrvatskoj kulturi sudjelovao na način dostojan svoje velike kulturne tradicije.

U smislu izgradnje Dubrovnika kao kulturnog mita F. Ambrosoli je napisao životopis *Stefano Gradi*, gdje je Gradića opisao kao diplomata što posreduje u korist Dubrovnika na papinskom dvoru. I. A. Kaznačić je nadalje u životopisu *Giacomo*

5 Arhiv Arheološkog muzeja u Splitu, *Pisma Innocenza Čulića Francescu Carrari*, 22. travnja 1844. i 11. prosinca (1846?).

6 A. OMODEO, *L'età del Risorgimento italiano*, Napoli, 1942, str. 337.

7 Zbornik nema totalnu paginaciju; svaki životopis ima zasebnu paginaciju i počinje sa stranom 1. Zato ovo djelo citiramo bez navoda stranice.

Palmotta istaknuo važnost spisâ tog pisca, jer oni govore o političkim načelima i prirodi vlasti te patuljaste države.

Likovi opisani u ovom zborniku pokazuju veliku raznolikost. »Giorgio Baglivi« F. Ferrarija ide na studij u Padovu i Bolognu i tamo stječe »poštovanje učenih i milost moćnih«. I »Anselmo Banduri« Meda Pucića stječe milost francuskog kralja i vojvode Orleanskog, čiji je on knjižničar. Kao kod F. M. Appendinija to su likovi koji se bore i napreduju u jednoj vrlo široko zamišljenoj hijerarhiji sličnoj činovničkoj. Pisци gledaju prema toj hijerarhiji i državi s povjerenjem, pa ističu povoljan lik svojih junaka. Đuro Baglivi nije dopustio da ambicija otruje njegovo srce. Bio je kritičan i kad bi nešto napisao, dao bi to svojim prijateljima da pročitaju prije nego bi rad predao cenzuri. To stalno preskrupulozno ispitivanje individualnog JA u književnosti 19. stoljeća potječe od autobiografije sentimentalizma.⁸ Anselm Banduri ide kao dijete u Italiju i više voli knjigu nego loptu. Tu je N. Pucić pun povjerenja prema pojmu odgoja koji je stvorio J. J. Rousseau.

Međutim Kaznačićev »Nicolò Bona Vucicevich« žrtvuje se za slobodu Durovnika poslije potresa, pa gubi život kao dubrovački poklisar u zatvoru u Silistriji. Smrt daje dimenziju koja je veća od države i društva. »Ruggiero Boscovich« Cesara Cantùa doživljava razočaranje u Rimu pa ide u Paviju, gdje dolazi do sukoba, te ide u Pariz. To je romantički lik neshvaćenoga genija što se ne snalazi u društvu jer ima pogled u istinu koja je iznad društva. On strada od pakosnika i zavidnika i gubi zdravlje. »M. Angelo Bosdari« F. dall'Ongara tip je maloga poniznog kapucina divovskog duha i volje koji napokon postaje general Reda. To je romantički lik nenormalnih čuvstava što se očituje u neskladu inače kršćanske poniznosti i snažnog uma i volje.

Takav lik nenormalnih čuvstava jest »Marino Caboga« I. Gagliuffija. On je čovjek »nesvakidašnjeg značenja, žarkih čuvstava i neukrotiv«, kakvog traže veliki povijesni trenuci. On je kao »mrtva bujica što izbija iz ponora«. I njegov je život nesvakidašnji. Ostaje siroče, zapušten je. Nagao i silovit rani strica pa ga zbog toga bace u tamnicu, gdje ostaje 12 godina. Iz tamnice izlazi kad potres poruši Dubrovnik. Tommaseov »Raimondo Cunich« ostaje rano bez oca, koji je bio trgovac. Odgaja ga kreposna majka i isusovci, što sve djeluje potvrdno u smislu građanskog morala i vrlina. On živi u dostojanstvenom siromaštvu i preziru »niskog bogatstva« (»vile ricchezza«). Tommaseo je u tom liku dao zapravo sam sebe, jer je on bio siromašan. No dok gornji životopisi odražavaju sukob pisca i vlasti, ovaj odražava sukob pisca i buržuja. Jedinstvo novca, vlasti i naobrazbe već je načeto. Kazalijev »Giorgio Ferrich« čovjek je koji zbog očeva siromaštva i skromnog podrijetla uvijek ostaje izopćenik iz društva. Odatle njegova mrka i neljubazna ćud, nesretan život pod kojim se krije »žarka duša«. No taj lik neshvaćenog pjesnika svjedoči opet o sukobu pisca i društva koje se vidi kao konformističko. G. Barbieri uspoređuje nedaće »Marina Ghetaldija« s nedaćama Rogera Bacona. Većina likova ovog zbornika romantički su likovi žarkih i nenormalnih čuvstava, koji k tome dolaze u sukob s državom, društvom i bogatima.

Univerzalnost naobrazbe ne zaustavlja se na Italiji. Tommaseov »Giunio Rasti« čita djela engleske i španjolske književnosti, potom Voltairea i Benthama, Horacija. I. Gagliuffi u životopisu *Domenico Ragnina* opisuje Cvijetu Zuzorićevu kao

⁸ G. GUSDORF, *De l'autobiographie initiatique à l'autobiographie genre littéraire*, Revue d'Histoire Littéraire, 75 (1975), br. 6, str. 957-994.

dubrovačku Aspasiju ističući ujedno trgovinu i pomorstvo Dubrovnika koje će kasnije preko Ivana Kukuljevića Sakcinskog zaigrati ulogu u nauku Narodne stranke.⁹ Izraz takvoga kulturnog univerzalizma svakako je latinska književnost, što se u više životopisa ističe, također i znanost, pa G. Barbieri počinje svoj životopis *Marin Ghetaldi* opisom kako su tog znanstvenika u 16. stoljeću smatrali astrologom i čarobnjakom. Međutim, osobito u Kaznačićevim životopisima (npr. Gundulića), ističe se hrvatski pred latinskim, a C. Cantù u životopisu *Elio Cerva* piše kako su se u 15. stoljeću u Italiji ropski slijedili grčki i latinski uzori, i to ističe kao nešto loše.

U velikom broju životopisa ističu se analize književnih djela. Osim već spomenutog Kaznačićeva životopisa Ivana Gundulića tu se još ističe Kazalijeva raščlamba Ferićevih djela, Kaznačićev prikaz scenskih efekata u životopisu *Giunio Palmotta* i Tommaseova raščlamba Restićevih stihova. Životopis je već postao književnokritički rod u prilično velikoj mjeri.

Zasluga je ovog zbornika da je dogradio i upotpunio kulturni mit o »malom Dubrovniku« s mudrom vladom koji je kao neotuđiv element sudjelovao u konstituiranju hrvatskoga nacionalnog mentaliteta. U tom kulturnom mitu ostvaren je pojam hrvatske kulturne uzajamnosti s Italijom, što se, nažalost, nije održalo zbog kasnijeg sukoba autonomaša i narodnjaka. Međutim sagledavanje dubrovačke kulture u evropskom kontekstu održalo se i ostalo je u našoj znanosti, gdje je imalo znatnu ulogu kao usmjerenje znanstvenog istraživanja.

U ovom su se zborniku odrazili elementi evropskog romantizma. To su likovi nenormalnih čuvstava, izopćenici iz društva, umjetnici i znanstvenici nesretnog života koji se neće naći u književnosti ilirizma, pa se naša književnost u Dubrovniku prema istodobnoj književnosti ilirizma doimlje evropskije dijelom zato što ona ne rješava neposredne političke nedaće kao književnost ilirizma. Osim toga, njezin kontinuitet s 18. stoljećem jasan je i eksplicitan za razliku od ilirizma u sjevernoj Hrvatskoj, a ovaj primjer ponovno govori da novo doba u hrvatskoj književnosti nije počelo 1835, već oko sredine 18. stoljeća. Ako je ova književnost napisana na talijanskom jeziku, ona zato nije manje naša, osobito stoga što je njegovala kult narodnog jezika, kako se to lijepo vidi iz Kaznačićeva životopisa Ivana Gundulića. K tome su i stečevine ove književnosti djelovale u našoj kulturi. Zato što ona nije izvršavala političke zadatke, a Dubrovnik je bio pod stranom vlašću, u tom se zborniku mogao, slično kao i u evropskim književnostima, pojaviti tip pisca i znanstvenika tragičnog života i društvo kao mrtvo i konformističko.

Četrdesetih godina javlja se biografika svećenika Donata Fabjanića. U nekrologu *Alle ceneri e alla memoria di Nicolò Giachich, elogio* (Zadar, 1841) on je u panegiričkom tonu, svojstvenom kršćanskom nekrologu, opisao pokojnog svećenika kao čovjeka koji je nadarenošću, radom i krepostima proslavio domovinu. Pritom se znanost, vjera i kršćanske vrline slijevaju u jedno. Pisac je vrlo potanko opisao i njegovo kretanje u službi. Domovina nije pojam nacionalnog zajedništva, već zavičaj, područje dobrog podneblja i znatnoga umjetničkog nasljeđa. Rodoljublje je provincijalizirano i svedeno na zavičajnost, ali nije ostalo bez kulturnog prestiža niti je spalo u malograđanstvo.

9 I. PEDERIN, *More i Jadranska Hrvatska u časopisu »Vijenac« (1869–1903)*, Adriatica maritima Zavoda JAZU u Zadru, sv. 4 (1982).

U djelu *Memorie storico-letterarie di alcuni conventi della Dalmazia* (Mleci, 1845) Fabjanić je opisao pojedine samostane tako da je opisao umjetničko blago koje oni čuvaju i napomenuo u nekoliko riječi i slavne redovnike koji su u njima živjeli. Postupao je naoko slično kao Criević ili Slade-Dolci, no u njega nema svijesti o značenju provincije reda kao korporacije što djeluje u Gradu, pa ga značajem i opsiže. Samostan je za Fabjanića tek čuvar kulturnopovijesnih spomenika više turističkog nego nacionalnog i vjerskog značenja, a redovnici iz prošlih doba nešto su poput slika i oltara. To je u priličnoj mjeri odgovaralo pogledima suvremene laičke države na vjeru i Crkvu, koja je za tu državu bila kulturna ustanova, ako nije bila stup na koji se oslanjalo činovništvo u obavljanju svoje vlasti.

U knjizi *Patriotti illustri* (Mleci, 1846) Fabjanić je opisao živote nekoliko baroknih nadbiskupâ Zadra. Opisivao ih je prema tome koliko su oni Crkvi bili korisni. Tako Minuccio de Minuci u Njemačkoj ustaje protiv reformacije, čime zasluži štovanje nekih knezova, pa ga prvi predlože papi Klementu VIII. za kardinala. Pisac naširoko opisuje gorljivost nadbiskupa Muzija Callinija. Sve što Vicko Zmajević radi neopisivo je važno. Isto tako i Mate Karaman, što nije izmaklo oku pape Benedikta XIV. koji je umio uočiti istaknute i darovite ljude.

Godine 1846. izašla je u Splitu knjiga *Uomini illustri di Spalato* Francesca Carrare,¹⁰ djelo nastalo također na savjet Innocenza Čulića. Bio je to katalog, zapravo alfabetski popis znatnih SPLICANA uz kraću karakterizaciju, onako kako je to stoljeće ranije radio Ignjat Džordić. Svaka dimenzija, osim usko lokalpatriotske, nedostaje, a takav partikularni lokalpatriotizam bio je prikladan kao polazište kasnijem autonomaškom pokretu. Sam pisac bio je Talijan, a 1848. imao je i teškoća zbog privrženosti talijanskom liberalizmu.¹¹ U samom katalogu neće se naći eksplicitnih autonomaških stavova. Carrara je, čini se, bio privrženik Mazzinijeva viđenja Italije u krugu slobodnih naroda, pa je u našim narodima radije tražio partnera bez teritorijalnih pretenzija kasnijih autonomaša, odnosno iredentista.

Mnogo je važniji Carrarin nekrolog *Della vita e degli scritti di Giovanni Cattalinich Cenni* (Zadar, 1849). Pisac je počeo pozivom na mišljenje Melchiorrea Cesarottija o genijalnim ljudima; kolege ih mrze, pakosnici im prave svinjarije, puk ih hvali i kudi, a da ne zna zašto. Jedina je nada budućnost. Značajno u tom stavu jest nevjera u državu, društvo i puk koji se vidi kao neuk i slijep. Kad je bio u dvadesetim godinama Carrara je izgubio vjeru u državu, a u četrdesetim godinama u narod. Sam je nedavno bio otpušten, pa je u liku nesretnog intelektualca I. Katalinića projicirao sama sebe. Istaknuo je potom kako je Toma Arhiđakon u Splitu bio fizički napadan, oklevetan, pa se napokon morao zahvaliti na nadbiskupskoj časti. Ivan Lucić oklevetan je, zatvoren i prognan iz Trogira.

Ivan Katalinić počinje sa studijem, ali ne tako da s povjerenjem gleda u državu i nastoji zadobiti naklonost moćnih. Njega izdiže krug intelektualaca fiziokrata, Ivan Skakoč i drugi. Potom Carrara opisuje Katalinićeovu nesvakidašnju vojnu

10 F. Carrara bio je i pjesnik na talijanskom jeziku. Usp. M. ZORIĆ, *Romantički pisci u Dalmaciji na talijanskom jeziku*, Rad JAZU, knj. 357 (1971), str. 449–452.

11 I. PEDERIN, *Francesco Carrara i njegovi odnosi s austrijskim vlastima*, Crkva u svijetu, 10 (1975), br. 2, str. 150–159; C. FIŠKOVIĆ, *Nekoliko bilježaka o »Zori Dalmatinskoj« i Franu Carrari*, Zadarska revija, 21 (1972), str. 335–45; P. GALIĆ, *Odabrana pisma Francesca Carrare Anti Strmiću (Prilog proučavanju Carrarina književnog rada)*, Filologija, 12 (1984), str. 169–76.

karijeru, no on se bori za Austriju, a onda za Napoleona. Sve je lišeno ideološke pozadine vjerojatno zbog doba u koje je liberalna ideologija doživjela poraz. Uspjeh u znanosti nije plod ljubavi prema znanosti, koju je on rano pokazao, već slučaja – Katalinić se razbolio. No on sa svojim djelom – poviješću Dalmacije – nema uspjeha u zavičaju, već u inozemstvu. Zavičaj guši genija. Znanstveni Katalinićev rad Carrara opisuje uz stalne analogije prema Luciću-Luciusu. Katalinić piše talijanski, da bi ga više ljudi moglo razumjeti, no onda razmišlja i piše novu verziju na hrvatskom. Carrara, Talijan, nije neprijatelj hrvatske uljudbe i jezika.

U panegiričkom završetku, inače karakterističnom za nekrologe, Carrara opisuje Katalinića kao znanstvenika koji ima svoj ponos. Nije servilan i ne klanja se pred laskom, što od ljudi čini zmiije. Carrara nije bio takav. On je, pošto je ostao bez službe, morao u Beč. Tamo je morao čekati u predsobljima ministra grofa Lea Thunna. No u liku Ivana Katalinića stvorio je lik iz doba sukoba državne birokracije i liberalnih intelektualaca koji nastaje iz sredine znanstvene javnosti, ne državnog činovništva, i drži se uzdignute glave pred slijepom državnom birokracijom koja bezrazložno napada i progoni intelektualce uz nerazumijevanje puka. Suradnja birokrata i znanstvenika, jalova u Čulićevo doba, sad je bila duboko narušena. Carrara je postao čudan spoj splitskog lokalpatriote i proroka načela »nemo propheta in patria«.

Taj lik intelektualca, koji živi i radi u sukobu s državom i uz nerazumijevanje društva, razradio je Antonio Bajamonti u nekrologu *Della vita e degli scritti dell'abate Dr. Francesco Carrara, Cenni* (Split, 1854). Pošo je ponovio Cesarottijev moto naglasivši analognost ovog nekrologa prema Kataliniću baš tim motom, pisac je opisao mladog Carraru kao vrlo umnog i nadarenog da bi prešao na prikaz uloge arheologije kao ideološke stvari Carrarine borbe. Arheologija nije više kuriozitet, ona je sad tumač religija, znanosti i politike, uopće oruđe uljudbe. Tu je uloga Splita s Dioklecijanovom palačom znatna. Prema tome ideološka tvar i movens Carrarina života su uljudba, arheologija i Split. Njega na životnom putu prate počasti, zavist i strah od neprijatelja. A. Bajamonti opisuje Carraru kao nekog zatočnika Splita i znanosti koji se neprestano bori. Bori se da dokaže primat splitske Crkve. Posvuda neprijatelji. Oko njegove ličnosti uvijek neko uzbuđenje. On kao da samom pojavom opčarava i izaziva u isti mah. Opis njegova načina života i izgleda sobe metaforiziraju znanost i borbu. On mnogo radi, malo spava, soba mu je skromna, živi skromno. Događaji se utrkuju s vremenom koje je životopisno. Siromaštvo, nezahvalnost i progoni ne mogu ga slomiti. Štoviše, on postaje još borbeniji i odlučniji i sve se manje obazire na podvale i anonimna pisma. Vlast se prema njemu drži s nerazumijevanjem, ne osigurava mu sredstva potrebna za iskopavanja. On 1844. otpisuje ministarstvu ponosno, svjestan uloge znanosti i ništetnosti birokrata.

Carrara je dakle *Zatočenik* Splita i znanosti, ne talijanstva. Njegova *Antologia italiana proposta alle classi de' ginasi liceali* važna je za uljudbu i napredak, ne za talijansku nacionalnu misao. No onda Carrara odjednom slabi. Vraća se u Split izmršavio i blijed. Kad je nestala njegova borba, prestaje i život. Njegov je život nešto čime vlada sudbina, ne više on sam. Bajamonti napokon daje pregled njegovih radova, knjižnica u kojoj su neki dragocjeni rukopisi. Sve funkcionira kao metaforizacija njegove znanstvene ličnosti. U završnom panegiriku ističe njegov duh »plemenit i velikodušan«, njegovu žarku ljubav prema Splitu, oštrinu govora koja ipak nije neukusna (»Fu arguto, tavola frizzante, faceto, senza sconcezza«, str. 87). Opisom njegova lijepog izgleda i stasa Bajamonti završava njegov nekro-

log obogativši našu biografiku novim likom znanstvenika što živi u sukobu s državom, a drži se ponosito kao pravi gospodin. Nažalost, tom su liku i znanstvenom mitu ovim nekrologom nametnuti provincijalni splitski lokalpatriotski okviri.

Iako su četrdesete godine umnogome obogatile hrvatsku životopisnu književnost, tada nije uspjelo ono za čim se tada težilo i što je želio Innocenzo Čulić (o čemu na drugome mjestu). Nije napisano jedno djelo od nacionalnog značenja koje bi obogatilo našu biografiku. Tu je predožujsko doba bilo odviše siromašno idejama. I. Čulić sa svojom nesklonošću *Zori dalmatinskoj* i njezi hrvatskog jezika i književnosti tu nije mogao mnogo postići. On je bio redarstveni savjetnik ili povjerenik za kulturna pitanja u Dalmaciji s nazorima koji su bili istovjetni s nazorima vlasti. Nitko nije mogao biti netko i nešto ako mu on nije napisao preporuku vlasti, kao Bernardu Zamanji (o čemu drugdje) ili I. A. Kaznačiću, kojeg je, iako prividno nerado, ipak preporučio za urednika *Zore dalmatinske*. No ti su nazori bili takvi da su njegovim kulturnim agentima, Carrari, te braći Kapor na Korčuli vezivali ruke. K tome on nije uspio na njih ideološki utjecati. F. Carrara se na kraju iščahurio kao liberal, dok je Mato Kapor bio blizak ilircima i sklon Rusiji. A to su bili ljudi u koje je Čulić sve polagao.

Potkraj četrdesetih godina javlja se Šime Ljubić,¹² pisac koji je nastao u »jaslama« *Zore dalmatinske*, gdje je 1844. objavio životopis Petra Hektorovića. Godine 1848. napisao je svoju *Poviest narodne Dalmatinske književnosti*.¹³ U »Uvedenju« se tužio da se dalmatologijom bave stranci »koji dohode da s pogledom upoznaju ovu derxavu a ne duhom«. Tu je mislio na njemačke putopisce, a svakako i na one Talijane što su surađivali u Mertecchinijevoj *Galleriji*. Naša domovina, tj. Dalmacija, ipak je imala »glasovitih priizverstnih ljudi i umovah polag krasnoslovja i znanstva«. Žali što je dalmatologija na talijanskom i latinskom, što ne odgovara duhu naroda, pa se pisac bavi samo »slavjanskom« književnošću svjestan da značenje Slavena raste, a s njima i važnost Dalmacije koja u slavenstvu ima posebno mjesto jer je »zajedno s Italijom započela nauke i svakoverstno krasnoslovlje gojiti«. Još piše da mu je uzor »vridni Frano Appendini« i ističe »da učenje poviesti uljudnih naukah i umstvah ima se brojiti između najkorisnih i najkrajnih, prinosichi nam ovo napridka ljudskog uma...« Žali što Dalmacija još nema književnu znanost, dok je Italija, Njemačka, Rusija i Češka imaju, i na kraju kliče:

»Xivio Slavjanski Dalmatinski narod
Xivili svi Slavjani pod Ustavom Josipovim
Xivio Slavjanski jezik
Xivila sloboda riči i pisanja.«

Bila je to dakle odlučna orijentacija prema povijesnom i filološkom rodoljublju i nacionalnoj znanosti pod znakom liberalizma i austroslavizma, pri čemu je pisac učinio velik posao iskovavši k tome mnogo književnoznanstvenih termina koje hrvatski onda još nije imao. Osnovna stečevina za stvaranje književne znanosti bio je životopis.

12 Vidi o njemu T. SMIČIKLAS, *Život i djela Šime Ljubića*, Ljetopis JAZU, XII (1897), str. 150–243. Termin »jasle« rabim prema terminu »écurie« R. ESCARPITA, *Sociologie de la littérature*, Paris, 1958, str. 65. Pisac pod tim pojmom podrazumijeva niz zajedničkih nazora nastalih u nekoj izdavačkoj kući ili uredništvu časopisa.

13 Knjiga je ostala u rukopisu, a nalazi se u Historijskom arhivu u Zadru, *Ostavština Šime Ljubića*, kutija 9.

Djelo je bilo zapravo niz životopisa koji će prekriti svu Dalmaciju slijedeći jezično načelo u prvom redu. To nije trebalo biti tek puko gomilanje znanja, već odgovor na pitanje što je »nutarnji duh jezika«, pri čemu se pisac pozivao na talijanskog osijanistu Melciorrea Cesarottija, pa na pisca talijanskog Risorgimenta, na filologa Vincenza Montija i istraživača srednjovjekovne talijanske književnosti Giulia Pericaria u predgovoru o »ljubomudrju slavjanskoga jezika«. U tekstu je Šime Ljubić životopise podijelio po poglavljima. U »Poglavlju četvrtom« pod naslovom »Književna poviest šesnaestoga vieka« istaknuo je da je Dalmacija živjela u miru »pod vladom mletačkog skupnovladanja i pod obranom svojih zakonah«, da je ostala pošteđena od turskih pustošenja, pa smo mogli dati duhove kakav je Frane Petrić (Patricio), koji je »korenom prèvrnuo i popravio obćeno mudroljublje« i Markantun Dominis, koji je »prokerčio put Newtonu«, dok su »oba Verancia« (Antun i Faust Vrančić) »jako unapriedili obćenu obraxenost«. Š. Ljubić je radio u knjižnici Petra Nissitea u svome rodnom Starigradu, a vidio je mnogo drugih knjižnica i arhiva u Dalmaciji, pa njegovi životopisni članci obiluju podacima o nepoznatim i danas izgubljenim rukopisima, uz to i često vrlo dugim, uvijek hrvatskim citatima. U člancima ima manje podataka o životu, a više o djelima, no sve djeluje više kao nacrt. U člancima ima materijalnih i kronoloških grešaka koje je utvrdila Zlata Bojović.¹⁴ Inače se članci doimaju kao puko gomilanje podataka. Lišeni su ideoloških stavova i obrazloženosti, koji se nalaze samo u uvodnom poglavlju. Pa iako se tu opaža snažan ideološki zaokret prema filološkom rodoljublju, pojam suvremene nacije ostao je na traženju. Šime Ljubić nije umio ponuditi više od Dalmacije, koja, kako naprijed vidjesmo, nije nikad shvaćena drukčije nego kao pokrajina. Ideološka tvar te Dalmacije i njezine »slavjanske« književnosti bilo je vrlo široko i neodređeno shvaćeno austroslavističko slavenstvo. To će biti glavni razlog zašto ovo djelo, koje su čitali Vuk Stefanović Karadžić i Ivan Kukuljević Sakcinski (tako Z. Bojović), nije objavljeno. Ideološki stavovi tražili su doradu, pojam Dalmacije valjalo je ugraditi u širi pojam Hrvatske kao suvremene nacije i južnog Slavenstva, što će Š. Ljubić postići tek tijekom prijateljevanja s Ivanom Kukuljevićem.

I. Kukuljević je pročitao Ljubićev rukopis i pohvalio je što je napisao »za pokazati svijetu koliko je naš hervatski narod i duševno radio«, ali je savjetovao da naslov bude »poviest dalmatinske – hèrvatske književnosti« i dodao u daljnjem tekstu »... a mislimo da se neće te ni Vi imena hèrvatskoga stiditi kad se nije Marulić, Hanibal Lucić, Zlatarić, Ivanišević, Armalušić, Hektorović i mnogimi drugimi dalmatini stidili«.¹⁵ Dana 29. studenoga 1855. I. Kukuljević je iz Zagreba opet pisao Ljubiću.¹⁶ Pisao mu je kako mu ne može jamčiti da će se njegova *Poviest narodne dalmatinske književnosti* tiskati dok je on ne pošalje i dok se ona ne pročita. Istaknuo je kako sumnja da će on, koji radi onako sam, ispuniti zagrebačka očekivanja ako se ne bude služio zagrebačkim knjižnicama. On, Ljubić, morat će pristati da se rukopis u Zagrebu dopuni piscima iz Slavonije, Istre i Bosne. No, dodaje I. Kukuljević, on ne sumnja da je djelo napisano u povoljnom duhu. I. Kukuljević je, to nema sumnje, kao urednik savjetovao Š. Ljubiću da

14 *Povijest narodne dalmatinske književnosti Šime Ljubića*, Naučni sastanak slavista u Vukove dane, Beograd-Priština-Tršić 11–15. IX. 1978, str. 80–99.

15 Istorijski arhiv u Zadru, *Ljubićeva ostavština*, 11/VIII, br. 200. Kukuljevićevo pismo Ljubiću iz Zagreba 20. travnja 1853.

16 Isto, br. 202.

napiše povijest hrvatske književnosti, a ne samo hrvatske književnosti u Dalmaciji.¹⁷ Dana 15. ožujka 1856. I. Kukuljević ponovno piše Š. Ljubiću iz Zagreba¹⁸ i čudi se »da i današnji Dalmatini sasvim zaboravljaju na ime svoga *naroda* kojim su se starci naši rodom iz Dalmacije toliko ponosili«. U pismu Š. Ljubiću iz Zagreba 26. lipnja 1857.¹⁹ I. Kukuljević se raspituje o rukopisu i opet savjetuje hrvatsko ime, jer je u Dalmaciji »od pravieka bilo središte političke, književne i umotvorne sile hrvatske i to samo hrvatske izuzevši nekoliko naseljenikah iz Italie ili budi otkud«. Š. Ljubić je prihvatio Kukuljevićeve savjete i o tome mu pisao. Pismo nije sačuvano, no iz Kukuljevićeva odgovora Ljubiću 30. prosinca 1860.²⁰ doznajemo da je on bio vrlo zadovoljan tim odgovorom, te da ga je pokazao Jurju Hauliku i zaključio »Tako može misliti samo poštena dalmatinska duša.« Tako se kroz to dopisivanje razvijao nauk Narodne stranke i pojam hrvatskoga nacionalnog integriteta i individualnosti. Ljubić je govoreći na partikularnoj skupštini virovitičke županije²¹ govorio o Dalmaciji »skućenoj nešto pod kletim jarmom azijske divljačine, a nešto pod britkim ciapeti hreljuskog jadranskog lava«, pa nastavlja: »U istom Zadru, gdje je od više stoljetah ona gadna nakaza svoj prestol posadila, tu sada se uz zrak vije slobodno narodni barjak. Tu u malo danah eto nam se ustrojila Matica Dalmatinska da radi o prosvjeti prostoga naroda; tu narodna čitaonica, da nam besjeda i igra spoji najplemenitije naše sile...«

Josipa Jelačića nazvao je »neumerlim«, pozdravio je narodnu čitaonicu, da bi onda napisao »... da, i za nas hervate u Dalmaciji ogranut će blaga zvezda narodnoga preporodjenja«. Hrvatsku i Slavoniju nazvao je »plemenite posestrime« i rekao kako se *Narodni list* u Zadru »herva za kerst častni i slobodu dičnu«. Završio je poklikom »Živila u svojoj cielokupnosti Trojedna kraljevina«. U prijateljevanju s Kukuljevićem on je preko hrvatstva evoluirao kasnije u *Ogledalu...* prema federalistički široko shvaćenom jugoslavenstvu koje će čuvati nacionalno biće svakoga pojedinog naroda.²² Valja napokon istaknuti da je to životopisno djelo Š. Ljubića zapravo prva povijest hrvatske književnosti poslije kraće knjige D. Seljana,²³ od koje je bogatija i temeljitija.

Ljubićev hod prema integralnoj hrvatskoj svijesti usporili su događaji 1848/49. i apsolutizam, pa se u njegovu djelu *Dizionario biografico degli uomini illustri della Dalmazia* (Beč, 1856) još neće naći jasna nacionalna koncepcija. U uvodu je istaknuo Dalmaciju kao čuvara svete vatre znanja i uljudbe. Pozivom na Nikolu Tommasea tražio je više istraživanja i rada, a manje riječi. Tu je mislio na životopise koji su i prečesto ponavljali davno napisane podatke, pa i greške. Zamjerio je u uvodu (Prefazione) površnost životopisa. Potom je opisao Dalmaciju kao jedno

17 V. VALČIĆ, *Geneza Ljubićeva »Ogledala...« u: svjetlu razvitka nacionalnoga pokreta u Dalmaciji*, Radovi Filozofskog fakulteta u Zadru, Razdio historije, arheologije i historije umjetnosti, II (1950/61), sv. 2, Zadar, 1963, str. 170–195. Još T. MACAN, *Ivan Kukuljević i narodno-politički razvitak Dalmacije*, Historijski zbornik, XXVII–XXVIII (1974–1975), str. 73–94.

18 Fond iz bilj. 15, br. 203.

19 Isto, br. 204.

20 Isto, br. 205.

21 Isto, br. 242. Dokument nema nadnevka, no vjerojatno potječe iz 1862.

22 Slično kao i Franjo Rački, M. GROSS, *O ideološkom sustavu Franje Račkoga*, Zbornik Zavoda za povijesne znanosti IC JAZU u Zagrebu, vol. 9 (1979), str. 5–33.

23 *To je početak, napredak i vrijednost literature ilirske*, Zagreb, 1840.

od ključnih pitanja starog svijeta. U Dalmaciji su nekoć živjeli Pelzagi, koji su Grčkoj i Italiji dali »prva zrna znanja« (i primi semi dell'umano sapere, str. IV). O njima svjedoče kiklopski zidovi u Starigradu, Asseriji i na Visu. August je iz Dalmacije odnio našu nacionalnu knjižnicu bogatu kodeksima napisanim na grčkom i na nekim drugim drevnim jezicima i pohranio ih u Rimu. No Dalmacija je uvijek bila duhovno vezana s Italijom »vezama znanja i uma« (communi i vincoli del sapere e dell'ingegno, str. V). Tražio je potom da se osnuje nacionalna knjižnica i arheološki muzej i da se na taj način sakupe kosti naših predaka što leže nesahranjene (laceri avanzi de'padri nostri, giacenti senza amor di sepolcro... str. VII/VIII).

Ako se pogleda taj uvod, u njemu će se jedva naći nešto više nego u pismima Innocenza Čulića, koji je također tražio osnivanje nacionalne znanosti i nacionalnih knjižnica. Nova je svijest da nam je u prošlosti počinjena nepravda te da je zadaća našeg naraštaja da tu nepravdu ispravi. Tom vjerom u budućnost Š. Ljubić se iskazao kao liberal.

Ovo je djelo alfabetski katalog napisan za širu javnost uglavnom državnih činovnika austrijske uprave, za talijansku javnost i tanki naobraženi sloj u Dalmaciji, pa mu zbog toga uglavnom nedostaje ideološka orijentacija prema austroslavizmu.²⁴ Pisac oprezno promiče slavensko rodoljublje. U članku o F. M. Appendiniju ističe da se on bavio proučavanjem slavenske filologije. Knjigu Tome Babića naziva »pučkom legendom« (leggenda popolare, str. 13). O splitskom nadbiskupu Ljubomiru Bizzi piše da je osnovao glagoljaško sjemenište u Priku kraj Omiša. Stječe se dojam da je ideološka supstruktura ovog djela šire shvaćena hrvatska, što se u ono doba apsolutizma nije moglo eksplicitno kazati.

Međutim u ovom djelu kod Šime Ljubića oživljava ponovno lik koji osvaja simpatije moćnika i tako pravi činovničku karijeru. To je F. M. Appendini, koji je »svojim rijetkim krepostima uspio osvojiti naklonost generala Marmonta« i time osigurati dom za pijariste. Slično je on djelovao i pod Austrijom. Jakov Baničević (Banisio), Korčulanin, napravio je nesvakidašnju karijeru jer ga je volio car Maksimilijan, njegov sin Filip, pa Fridrik Mudri, saski knez. On je bio intiman prijatelj s mnogim slavnim ličnostima svog doba kao što su Erazmo Roterdamski i drugi. Međutim Ruđer Bošković je tip znanstvenika kojeg progone zavidnici i drugi neprijatelji. Dolazi u sukob s markizom Polenijom koji uzurpira njegovu slavu, pa demonstrativno odluči putovati u Braziliju. Dok se sprema na put, kardinal Valenti poziva ga da ostane u papino ime. To je Boškoviću zadovoljština. Međutim i dalje će imati teškoća sa zavidnicima, a u Francuskoj će loše proći zbog iskrenog karaktera i sklonosti prema talijanskoj kulturi. Napokon je Bošković umoran i razočaran. Iako je on tip kojemu država kao vrhovna pravednost daje zadovoljštinu, razumije ga i cijeni; konačni je stav ipak razočaranje znanstvenika u činovničkoj državi. Uz to je on tip koji strada zbog svoje iskrenosti ravne znanstvenom uvjerenju. Tako Fantin della Valle strada jer ne može podnijeti neiskreni karakter kralja Jurja Pođebradića, koji je prividno katolik, a zapravo je husit. Bio je to nov element u gledanju trvenja birokrata i znanstvenika. Znanstvenik podliježe zbog iskrene naivnosti do koje dolazi u toku svoga istraživačkog rada. Š. Ljubić u uvodu ističe potrebu pisanja lijepim i jasnim stilom. Tu je talijanski stil uzor. No jasnoća stila preduvjet je djelovanja i širenja liberalne ideologije među naobra-

²⁴ Kukuljević mu je pisao iz Zagreba 15. ožujka 1856. da *Dizionario biografico* neće u Zagrebu naći čitatelja jer je napisan na talijanskom, fond iz bilj. 15, br. 203.

ženim. U članku o Marijanu Bolici ističe da je bio »imun od nejasnog stila 17. stoljeća« (immune delle turgidezze dei seicentisti«, str. 15). Važnost individualnog doživljavanja ima svoju ulogu, pa je u životu Ivana Bizzara presudan brak s Marijom Talma, koju je žarko ljubio, i njezina rana smrt.

Vrlo je važan Ljubićev životopis cara Dioklecijana. Ako je njega uvrstio među Dalmatince, naglasio je povijesni kontinuitet Dalmacije iz Rimskog Carstva neprekinut seobom naroda i priljevom novoga etničkog elementa. To on nije naglašavao zato da istakne kulturni ugled Dalmacije i time zaštiti samoupravu njezinih gradova. S tom stečevinom Dalmacija postaje most između Hrvatske i antičke kulture kao jezgrom Evrope, što će se jako odraziti u kasnijem nauku Narodne stranke, osobito u djelima Ivana Kukuljevića Sakcinskog.²⁵

U početku životopisa Š. Ljubić spominje proročanstvo koje kaže da će Dioklecijan, tada običan vojnik, postati carem. Sudbina nije nadosobni razlog propasti kao Carrarina sudbina u Bajamontijevu životopisu, već povijesna nužnost koja se obraća pojedincu i metaforizacija naše slavne budućnosti. Š. Ljubić opravdava Dioklecijana od progona kršćana i zahtjeva da ga se naziva Dominus et Deus. To su, prema Ljubiću, izmislili laskavci. Njegovo je glavno djelo izgradnja limesa, zaštita Rima od barbara, a potom zaštićivanje književnosti i znanosti, pa dobar ukus u graditeljstvu. Takva je država zapravo građanska država koja mora zaštititi i pobuditi razvitak umjetnosti i znanosti. Pritom barbari iza limesa djeluju otprilike kao suvremeni proletarijat kojeg liberali vide kao sloj nesposoban da bude građanin države.²⁶ No Š. Ljubić ne spominje izravno proletarijat kao ni pruski životopisac Heinrich von Treitschke. Slično kao i njemački životopis tog doba, ovaj u hrvatskoj biografici rijetki tip životopisa vladara ističe vladara kao junaka što tvori povijest,²⁷ a povijest kao veza mišljenja i djelovanja vezuje se uz sadašnjicu.²⁸ Sadašnjost je apsolutistička Austrija koju pisac opominje time što ističe da Dalmacija nije tek puka pokrajina, već pitanje rimskog cezarizma.

Godine 1864. pa 1869. iziđoše na Rijeci dva sveska Ljubićeva glavnoga životopisnog i književnopovijesnog djela *Ogledalo književne poviesti jugoslavjanske na podučavanje mladeži*. Već sam naslov lijepo kaže kako je biografika kao rod što će djelovanjem na budućnost osigurati kulturni kontinuitet, kako su to isticali stari životopisci, sada skladno prešla u pedagogizam promicanja narodne kulture. Djelo je u početku bilo zabranjeno,²⁹ što može objasniti Ljubićevu suzdržljivost u *Dizionariu*. Ovo je djelo povijest hrvatske, odnosno južnoslavenskih književnosti i pismenosti u okviru opće povijesti. Tu je osnovna tvar niz životopisâ pisaca, ali i narodnih vladara. Ljubić je u prvom dijelu I. knjige (*Staro-slavjanska književnost*)

25 I. PEDERIN, *More i Jadranska Hrvatska u časopisu »Vijenac«*, Adriatica maritima Zavoda JAZU u Zadru, sv. 4.

26 W. A. ORTON, *The Liberal Tradition, A Study of the Social and Spiritual Conditions of Freedom*, New Haven, 1946, str. 35.

27 H. SCHEUER, *Biographie, Studien zur Funktion und zum Wandel einer literarischen Gattung vom 18. Jahrhundert bis zur Gegenwart*, Stuttgart, 1979, str. 66–67.

28 D. HART, *Biographie als Weltgeschichte, Die theoretische und ästhetische Konstruktion der historischen Handlung in Droysens Alexander und Rankes Wallenstein*, Deutsche Vierteljahrschrift für Literatur und Geistesgeschichte, 54 (1980), Heft 1, str. 75.

29 K. MILUTINOVIĆ, *Narodni preporod u Dalmaciji i Istri i južnoslavjanska misao 1860–1870*, Zadarska revija, X (1960), br. 1, str. 18. O skidanju zabrane na »Ogledalo«, vidi (Anonymus), *Ogledalo književne poviesti jugoslavjanske*, Domobran., II (1965), 208.

počeo s poviješću pisma koje su izumili Feničani, a Hrvati su na Balkan došli s vlastitim pisarima, pa Konstantin Porfirogenet u *De administrando imperio* opisuje ugovor koji su ti pisari sklopili sa Svetom Stolicom. Onda je Ćiril stvorio pismo različito od svih drugih, to je glagoljica. Hrvati dakle u najranijim razdobljima imaju svoju nacionalnu individualnost izraženu jezikom i pismom. Potom pisac daje pregled glagoljske pismenosti, spominje glagoljskog knjigotiskara Grgura Senjanina, koji je u Senju tiskao *Misal hrvacki po običaju rimskoga dvora*, Vicka Zmajevića što je u zadarskom sjemeništu podigao prvi staroslavensku katedru.

U drugom dijelu pod naslovom *Nova jugoslavjanska književnost* opisao je Srbe i Bugare koji ostaju po strani od zapadnog utjecaja jer su pravoslavni i kao takvi najprije izloženi grčkom utjecaju, koji je slab zbog opće slabosti Bizanta, a potom dolazi »asiatska divljač« (str. 66), dakle Turci. Hrvati su pod utjecajem latinskog jezika i kulture »koi zastupaše u zapadu europejsku prosvietu« (str. 66). Latinski nam stiže preko Crkve zahvaljujući čvrstom savezu s Rimskom kurijom. Ljubić drži da svi Južni Slaveni govore jednim jezikom, nažalost nemamo i jednu književnost, a književnost je put kojim će oni »steći zadrugu; jer gdje književnog jedinstva nema, tu badava ćeš tražiti pravi narodni život« (str. 66). Samo Dalmacija zbog svoje jače kulturne tradicije i boljih kulturnih veza sa zapadnim svijetom može takvu »zadrugu« provesti u djelo. K tome je i »hrvatsko-srbski jezik«, kakav se govori u Dalmaciji, među slavenskim isto što i toskanski u Italiji, što je istaknuo još Poljak Hosije, koji je kao biskup bio za latinski kao jezik bogoslužja u slavenskim zemljama ili možda za hrvatski u Dalmaciji, jer je taj jezik među svim slavenskim jezicima najljepši.³⁰

Š. Ljubić zna za dva povijesna lika Hrvata u ranome srednjem vijeku. S jedne strane oni su »dobrohotni, krotki i poslušni«, a to je lik vezan uz Herderov lik Slavena, točnije uz prijevod njegova sastava u *Danici illirskoj* na hrvatski.³¹ Zatim Ljubić vidi Hrvate kao hrabre ratnike što su izagnali Obre i time stupili »u prijateljska odnošenja sa ono malo stanovnika rimskog pokoliena, što se biaše kroz Obričko opustošenje na bližnje otoke sahranilo« (str. 95). To pučanstvo latinskog jezika neka je dragocjena tvar, pravi kvas kulture u budućem razvitku hrvatskog naroda. Druga važna stečevina ranoga srednjeg vijeka jest savez s papom, pa Ljubić u životopisu kneza Branimira (str. 101–102) ističe kako je on odmah vratio hrvatsku Crkvu pod rimsku vlast. Važna su stečevina životopisi Hrvatskih vladara, koji su zbog nasljeđivanja kronološki. U njima se ističe njihova državna sposobnost, hrvatska državnost, njihova vojna i prije svega pomorska sila. U Mislavovu životopisu (str. 99) ističe njegovu mornaricu, a njega samog opisuje kao kneza koji obdaruje samostane. Oni nisu središta pobožnosti, već kulture i prije svega skriptoriji. Ljudevit (str. 99) potuče neprijatelje na moru. Trpimir (str. 100) ima 5.200 brodara, 80 velikih i 100 manjih brodova. On također obdaruje samostane. Taj pogled na samostane i Crkvu kao na kulturnu instituciju Ljubić prije svega duguje posredno ili čak i neposredno Françoisu Renéu de Chatobriandu i njegovu djelu *Le Génie du Christianisme*.

30 S. GRACIOTTI, *Mišljenje Poljaka Hozija (1558) o upotrebi slavenskog jezika u liturgiji*, Kačić, XI (1979), str. 205–216.

31 I. PEDERIN, *Rodoljubni dodaci i ispuštanja u prijevodu Herderova poglavlja »Slavjanski narodi« koji je objelodanjen u »Danici ilirskoj« 1835. godine*, Radovi Filozofskog fakulteta u Zadru, Razdio lingvističko-filološki, VIII (1970), sv. 8, str. 264–270.

U predgovoru drugoj knjizi (1869) on je dopunio i dogradio svoje ideološke stavove tako da je bolje istaknuo značenje talijanske kulture u evropskom okviru, a posebno s obzirom na Jadransku Hrvatsku, uz istodobno isticanje beznačajnosti Bizanta i pogubnosti Turaka. Jadranska je Hrvatska u izuzetno povoljnom položaju jer joj stiže prosvjeta »osim od same kolievke sveobće učenosti, naime od priekomorske obale, s kojom su se naši već davno u dobrom odnošaju nalazili prvo trgovinom a kašnje obranom proti zajedničkom dušmaninu« (str. 300). Jedino dalmatinsko »pleme« moglo je »gdje se još nije bilo sasvim potrla latinsko življe, italijanskim se mliekom opojiti« (str. 300), za razliku od Srba i Bugara, koji su bili izloženi slabom utjecaju Bizanta u opadanju, te sjeverne Hrvatske i Slovenije, gdje se ugnijezdilo »sieverno barbarstvo« (str. 300) i otupilo narodnu svijest »da se dugo jedva znalo, da živi na onoj našoj zemlji koje drugo pleme osim nemačkoga, a i to se samo izdavalo svojom divljačnošću i samosilnošću« (str. 300). Novo je u ovom dijelu da se njemačka kultura smatra birokratskom, militarističkom i agresivnom, a takva je austrijska država i bila. No to je značilo da je Ljubić još jače istaknuo kulturno poslanje Dalmacije u Hrvatskoj, te da smo se na slavenskom jugu »... već puno prije od mnogih naroda europskih otresli prirodne surovosti i za rana pustili u prosvietno kolo« (str. 301) zahvaljujući Mlečićima što su se brinuli samo za sigurnosti svoje trgovine, ostavljajući nama punu autonomiju, a da k tome nisu ništa imali protiv naše narodnosti. Taj pozitivni lik Mletaka kao jamca demokracije i razvoja kulture u Dalmatinskoj Hrvatskoj doživjet će korekcije u *Viencu* tek osamdesetih godina. Lik Venecije kao prijetvorne, metaforizirane u liku Markantuna Dominisa, koji potajno šuruje s Mlečićima protiv uskoka, pojavit će se u Šenoinoj pripovjetki *Čuvaj se senjske ruke*. Tu su Dominis i Mleci velikani viđeni onako kako malograđanin vidi velikaša. Najvažnija stečevina te prosvjete što se razvija u dodiru s Italijom jesu svjetovne i crkvene škole u Dalmaciji, a baš su te škole žarišta prvog rascvata hrvatskog jezika. Tako dubrovački pijaristi poslije raspuštanja Družbe Isusove 1773. uvode u škole hrvatski jezik, nadbiskup Vicko Zmajević uvodi ga u zadarsko sjemenište, a nadbiskup Ljubo Bizza osniva hrvatsko sjemenište u Priku kraj Omiša, Petar Marchi i Frane Kriton u isto doba osnivaju u Splitu »Akademiu iliričku iliti vam slovinsku«. Š. Ljubić ustaje protiv austrijskoga merkantilističkog militarizma, protiv Karla VI, Marije Terezije i Josipa II, koji su naše ljude novačili da ginu za druge, a spomenuo je kao pravi liberal »jezuvitizam, svudi samostalan u odhranjivanju mladeži, sliepo oruđe mrtva klasicizma, a zakleti neprijatelj svakoga pojava narodnoga« istaknuvši istodobno i povoljan utjecaj katolicizma na razvitak prosvjete (str. 349, 357). Istaknuo je samosvojnost naše starije književnosti čiji se pjesnici služe dvanaestercem kojeg nema ni u grčkom ni u latinskoj književnosti, a našu relativnu kulturnu zaostalost objasnio je nedostatkom vlastite nacionalne države.

Bijahu to sve ideološki stavovi nastali tijekom prijateljevanja s I. Kukuljevićem. Povoljna ocjena kulturnih veza s Italijom i ostataka latiniteta u dalmatinskim gradovima te kult mora i pomorske trgovine, uz nepovoljnu ocjenu Turaka i austrijskog militarizma i birokratizma, imale su važnu ulogu u nauku Narodne stranke kao ideologija hrvatske znanstvenosti i znanstvenog istraživanja sedamdesetih i osamdesetih godina u *Viencu*. Š. Ljubić je u razradi tog nauka bitno sudjelovao, a mnogim stavovima bio je i preteča.

Sve te ideje potekle su iz razvoja životopisne književnosti koja je kod Š. Ljubića već prešla u povijest i povijest književnosti.

No i njegovi životopisi donijeli su mnoge novosti. U članku o Marku Maruliću (str. 367–368) on je znanstveno prikazao njegova djela, a naveo je i kako ga spominje Apostolo Zeno, Rafael Levaković, Petar Hektorović i Josip Paraković. Kao pjesnika koji je u svom narodu pobudio ljubav za učenost i vlastiti jezik, usporedio ga je s Danteom kod Talijana i Goetheom kod Nijemaca. No Marko Marulić je i tip pisca koji moli i posti, odlazi u samostan u Nečujmu na Šolti i tamo stvara u samoći i tišini pošto je imanje razdao siromasima. To je daljnji razvojni stupanj tipa pisca kojeg progone zavidnici, a država ga ne razumije, pa umire razočaran i ogorčen. Petar Hektorović (str. 375–76) ne može nastaviti studij jer mu je umro otac. On živi na svom imanju, bavi se knjigom i poljodjelstvom, voli glazbu i graditeljstvo pa gradi Tvrđalj. Uza sve odnose ovog lika prema teorijskim djelima fiziokrata koji su život na selu savjetovali intelektualcima i vlastelinima,³² ovaj je lik u vezi sa stanjem za vrijeme apsolutizma, kad hrvatski pisci nisu više imali povjerenja u književna društva i pokrete, već su se povlačili i stvarali u tišini. Ovaj lik nadahnut će kasnije mnoge naraštaje hrvatskih pisaca kao identifikacijski uzor u nedemokratskim razdobljima koja će slijediti. Uz to se u ovom liku ostvaruje uzor časti, dostojanstva i duhovne nezavisnosti hrvatskog pisca koji od 1848. nadalje rijetko živi u slozi s vlašću. Taj uzor više je bio izraz čežnje, jer hrvatski pisci druge polovine 19. kao i 20. stoljeća nisu bili nezavisni zemljoposjednici, već su većinom bili činovnici i nastavnici i kao takvi bili su itekako izloženi pritiscima i progonima vlasti.

Š. Ljubić zna i za tip pisca što živi u sukobu s birokratima. Mario Kaboga Kordica (str. 380), zaslužan za proširenje studija prava u Padovi, dolazi u sukob s neukim i oholim namjesnikom dubrovačkog nadbiskupa Beccatellija i mora na pet godina u progonstvo. Petar Zoranić (str. 381) tip je pisca zaljubljen u svoj jezik. To je rodoljubni pisac i »Tako je zaljubljen bio u jezik i narod svoj, da je teško ondje žalio, što tuđe književnosti našu nadvisuju; što mu divlji Turčin gazi i hara domovinu; i što naši nemare za svoj jezik *hrvatski*, dapače, što ga se sramuju i stide, a tuđi jezik rado pišu i poje« (str. 381). Ljubav prema književnosti nije plod takorekuć urođene ljubavi bliske vjeri, koja se pokazuje već u djetinjstvu, kao kod starih biografa, već slučajnih doživljaja. Andrija Čubranović, Šiško Menčetić, Džore Držić počeli su pisati pjesme jer im njihove izabranice nisu uzvratile ljubav.

Š. Ljubić je uspio s *Ogledalom* šezdesetih godina ono što nisu uspjeli F. Carrara i P. F. Martecchini, koje je savjetovao I. Čulić – obuhvatio je jednim životopisnim djelom svu Dalmaciju, i to tako da je sve uzdigao do povijesti, povijesti književnosti i pismenosti, učinivši biografizam općenacionalnim i hrvatskim, a pitanjem važnim za nauk Narodne stranke i konstituiranje suvremenoga hrvatskog mentaliteta.

Godine 1865. izišao je u Pragu drugi dio *Geschichte der illyrischen und kroatischen Literatur* (Povijest ilirske i hrvatske književnosti) Pavela Josefa Šafařika kao posthumno izdanje iz njegove rukopisne ostavštine. Prije Ljubića on je životopisnu književnost shvatio kao povijest književnosti. U drugom odjeljku pod naslovom *Illyrisches und kroatisches Schrifttum* (Ilirska i hrvatska pismenost) on je donio niz životopisa pisaca iz Dalmacije, uglavnom na temelju Appendinijevih podataka.³³ Važno je da je on donio životopise pisaca iz sve Dalmacije i to kao povijest

32 Npr. I. L. GARAGNIN, *Riflessioni economico-politiche sopra la Dalmazia*, Zadar, MDCCCVI, str. 144.

33 Tako P. POPOVIĆ u djelu *Srpska kraljevska akademija*, Zbornik za istoriju, jezik i književnost srpskoga naroda, drugo odeljenje, knjiga VII, *Biografska dela Ignjata Đurđe-*

hrvatske književnosti koja je nasljednik dubrovačke pošto je napustila kajkavski književni jezik, čime je stvorila uvjete za sjedinjenje hrvatske i srpske književnosti koja se piše na dva pisma. To je Šafařík napisao u uvodu opisavši taj jezik kao najljepši među slavenskim jezicima, pri čemu se vjerojatno povodio za poljskim biskupom Hosiusom kao i Š. Ljubić.³⁴

Važna je novost što je Šafařík pisca stupnjevao prema njegovoj sklonosti hrvatskom jeziku i narodnoj književnosti. On je započeo svoje kronološko životopisno djelo tako da je počeo s fra Bernardinom Splićaninom, što je 1495. izdao prvu hrvatsku knjigu. Šiško Menčetić Vlahović ugleda se u narodnu književnost. Zasluga Stipana Konzula Istranina, jer su i istarski pisci ušli u Šafaříkov obzor, jest što je preveo Novi zavjet na hrvatski, pri čemu mu je pomagao barun Ungnad. Dinko Zlatarić posjećuje brata Mihovila što vojuje s Jurjem Zrinskim i time održava jedinstvo hrvatskog sjevera i juga. I Petar Kanavelić odlučno se orijentira na hrvatsku književnost. Stjepan Rusić hrabro se bori protiv mračnjačkih shvaćanja u filologiji, a to će reći protiv jalovog »slavoruskog slanga« (»des geist-und kraftlosen slaworussischen Kauderwelsches«, str. 64), dakle Karamanove redakcije službe Božje pune krivih načela (str. 65). Andrija Kačić Miošić uzor je narodnog pjesnika koji uz to putuje da bi upoznao svoj narod, a to je ujedno bio uzor liberalnog znanstvenika, znanstvenik koji neposredno upoznaje folklor i narod. I F. M. Appendini je prema Šafaříku odlučno sklon hrvatskom jeziku i filologiji.

Što se tiče Ivana Mrnavića, Šafařík sumnja u drevnost njegova plemstva, ali ga zato ne poštuje manje. Šafařík je građanski pisac koji ne cijeni plemićke titule. Cvijeta Zuzorićeva ističe se ljepotom, duhom i vjerskim zanosom, prima u svom salonu pjesnike i znanstvenike. Ona je novi tip žene – *femme savante*, žena koja živi u književnom salonu, tip koji je nastao u talijanskoj renesansi, a razvio se na temelju nazora francuskog prosvjetiteljstva da je žena ravnopravna s muškarcem.³⁵ Takav tip bila je i bidermajerska bečka književnica Karoline Pichler. Antun Vrančić je tip koji postiže nesvakidašnju karijeru zahvaljujući milosti moćnika i živi u široko shvaćenom okviru evropskih intelektualaca. Šafařík ističe da su njegova vjerska shvaćanja blaga i snošljiva. Tu se osjeća protivništvo strogosti baroknom katolicizmu i isusovcima.

Već šezdesetih godina opaža se dezintegracija životopisne književnosti koju lijepo mogu pokazati životopisi Ante Kuzmanića. On je pisanje životopisa shvaćao kao nadopunu ili ispravak postojećih životopisa, pa je u novinama objavljivao životopise od kojih su neki zbilja malo važni za naš duhovni život kao životopis hrabrog

vića, izdao i objasnio. P. KOLENDIĆ, uvod napisao Pavle Popović, Beograd, 1935, str. XXXII.

34 *Ogledalo književne povijesti jugoslavjanske na proučavanje mladeži*, 2 sv., Rijeka, 1864. i 1869. Drugi dio, *Nova jugoslavjanska književnost*, str. 72. Poljski biskup Hosius vjerovao je da je hrvatski jezik od svih slavenskih jezika najljepši i najstariji. Vidi S. GRACIOTTI, *Mišljenje Poljaka Hozija o upotrebi slavenskog narodnog jezika u liturgiji*, Kačić, II (1979), str. 207–09. Slično je bilo i mišljenje Stjepana Rusića, usp. I. PEDERIN, *Autograf Rusićeve polemike protiv Karamana i njegovo značenje kao prvog spisa o književnom prevodenju kod Hrvata*, *Croatica christiana periodica*, II (1987), br. 20, str. 102–123.

35 P. HAZARD, *La pensée européenne au XVIIIe siècle de Montesquieu a Lessing*, Paris, 1963, str. 354.

serdara Mate Bilića.³⁶ Sam Kuzmanić, koji je počeo kao urednik *Zore dalmatinske*, a kasnije je bio prevoditelj u uredništvu *Avvisatore dalmato*, ovim se pokazuje piscem koji ne umije naći sintezu, već se gubi u nizu pojedinosti.

Ivan Kukuljević shvatio je životopisnu književnost kao okupljanje hrvatske duhovne baštine i pitanje istraživanja sudjelovanja Hrvata u evropskoj uljudbi. Pri tom se snažno oslanjao na stariju biografiku, koja mu je u svemu bila polazište. U uvodu knjige *Glasoviti Hrvati prošlih vjekova, Niz životopisa* (Zagreb, 1886) istaknuo je uz to da su naši intelektualci morali u svijet jer nam je domovina bila u teškim prilikama. Životopise je pisao nadajući se boljoj budućnosti.

U njegovim životopisima pretežu metode rada suvremenoga znanstvenoga arhivskog istraživanja, čemu je pisac, u skladu sa zahtjevima doba, žrtvovao njihov književni karakter, pa ti životopisi samim tim izlaze iz okvira ovoga rada. Mi ih istakosmo jer oni pokazuju kako je osjećaj pripadnosti nekom samostanu, korporaciji ili gradu, koji je bio načelo starijih biografskih knjiga, sada prerastao u osjećaj pripadnosti naciji, a Kukuljević se tu povodio za dubrovačkim uzorima.

Godine 1874. izišlo je u Zadru djelo pod naslovom *Biografie e necrologie d'illustrati e benemeriti Dalmati* (Životopisi i nekrolozi slavni i zaslužni Dalmatinaca) Giuseppea Ferrarija Cupillija,³⁷ koje je izdao njegov nećak Simone Ferrari Cupilli, bibliotekar u tadašnjoj »Biblioteci Paravia«, koja je danas Naučna biblioteka u Zadru. Giuseppe Ferrari Cupilli bio je savjetnik u računovodstvu namjesništva u Zadru, a imao je znanstvenog zanimanja, pa je bio dopisni član historijskih instituta u Rimu, Berlinu i dr. Životopisni članci sabrani u ovoj zbirci, prvobitno su se pojavili kao novinski članci pedesetih godina i kasnije. Sabrani su i raspoređeni abecednim redom, ali time nisu postali cjelinom u onom smislu u kojem su ranije životopisne knjige bile cjelina, a ni u onom smislu kao kod Š. Ljubića ili Šafařika, da bi postali poviješću književnosti hrvatskog naroda. Životopisi Giuseppea Ferrarija Cupillija tek su niz zanimljivosti. Idu od slućaja do slućaja i kažu: evo, opet jedan Dalmatinac koji je u svijetu postao slavan i poznat. Djelo ima karakter nadopune dotadašnjih životopisa i vrlo je vrijedno jer je životopisâ mnogo.

Ono je nadopuna Ljubićevu životopisnom djelu jer se Ljubić u prvom redu pozabavio ljudima koji su gradili hrvatsku književnost, dok se G. Ferrari Cupilli bavio našim slabo poznatim latinskim i drugim piscima i prije svega ljudima što su djelovali u inozemstvu. Njih on sada vidi kao duhovno vodstvo Dalmacije, u čemu se krije svojevršni autonomaški (jer to je bio pisac) provincijalizam. On naime neprestano vidi i traži vezu Dalmacije s Evropom koju ostvaruju ljudi što su u Evropi (a Evropa je obićno Italija) napravili karijeru, kao što karijeru u prijestolnici nacionalne države može napraviti seljaćić iz malog mjesta u pokrajini. No s druge strane taj pisac ne vidi nikakve veze svojih likova s Hrvatskom i južnim slavenstvom. Dalmacija je dakle tek mrtvi muzej uglednika. U pismu Innocenzu Čuliću od 24. studenoga 1840 (u Naućnoj biblioteci u Zadru, ms. 327) tražio je

36 Usp. *Pogriška u životopisu glasovitoga likara dubrovaćkoga Jurja Baglivi-a*, *Il Dalmata*, 3 (1868), br. 33; ISTI, *Serdar Mate Bilić*, isto 4 (1969), br. 45; ISTI, *Šrićko Patrijar*, isto br. 33 i dr.

37 On je bio i pjesnik na talijanskom jeziku. M. ZORIĆ, nav. dj., str. 394, a bio je i vrlo ugledan ćovjek. Kad je umro, za njegovim lijesom išao je adutant vojnog i građanskog guvernera i najvaćjniji vladini ćinovnici u Zadru. (Anonymus), *Funerali celebrati in Zara nel giorno 11. novembre 1865 in onore di Giuseppe Ferrari Cupilli morto nel giorno 9, Zara*, Tipografia Demarchi-Rougier, Naućna biblioteka u Zadru, Misc. 7460.

da se Martecchinijeva *Galleria* proširi na svu Dalmaciju i postane poviješću dalmatinske književnosti.

Kod G. Ferrarija Cupillija opaža se da je na svoje likove u velikoj mjeri projicirao svoju ličnost. Njegovi su likovi činovnici koji zadobivaju naklonost moćnika, koji im onda povjeravaju važne dužnosti da ih sjajno riješe i time steknu zasluge. Jakov Banić ide u Njemačku na studij. Svojom nadarenošću toliko se ističe da ga biraju za tajnika poklisara carskog dvora u Rimu. Pisac ne opisuje nekog moćnika koji ga uzima u službu zbog osobne naklonosti. On bira nepersonalni pasiv »... meritò d'essere prescelto...« (str. 7). To je nepersonalni postupak suvremene kadrovske činovničke službe; zato i izraz »meritò« – zaslužio je. On za zasluge stječe odlikovanje, francuski dvor mu za zasluge dodjeljuje i godišnju mirovinu. Autor opisuje tijek karijere; car Karlo potvrdio ga je za savjetnika, on je prijatelj kardinala Pietra Bemba.

Slično i Ivan Frane Bjundović (Bioni) zbog svoje nadarenosti zaslužuje povjerenje uglednika u Londonu. Poslije burne karijere u previranjima mirno njeguje vrt na imanju svoje žene u blizini Berna u Švicarskoj – slika kraja života zaslužnog činovnika s dobrom mirovinom.

Fantino de Valle umije svratiti na sebe pozornost uglednika u Rimu, no njegova je karijera puna teškoća koje on savladava uspješno i časno. Tu je pad – Giorgio Podcebrad (tako pisac piše) baca ga sramotno u tamnicu – ali i rehabilitacija, jer on iz tamnice izlazi na zahtjev cara i bavarskog kneza.

Klement Grubišić ističe se svojim dobrim poznavanjem slavenske filologije i – odasvud pljušte počasti i priznanja. To je tip znanstvenika-činovnika kakav se razvio u drugoj polovini stoljeća u državnom sustavu školstva i naobrazbe. Kultura, širok obzor i stručno znanje, afirmacija u inozemstvu, dokaz su formata tih činovničkih likova. Tu je pisac projicirao lik sebe sama, a on je bio pripadnik jednog od najstarijih i najuglednijih činovničkih sustava Evrope, austrijskog činovništva koje je u 19. stoljeću obavljalo i kulturnu funkciju – osim ostalog, tako što je univerzaliziralo građanske vrednote Beča, odnosno sjeverne Italije diljem Carevine, odnosno u Dalmaciji i Istri. U takvom je činovništvu opća kultura bila od značenja i važnosti. To je razlog zašto će pisac u nekrologu Angela (de) Benvenutija poslije pompozno opisa žalosti vladinih organa, javnosti i prijatelja i nabrojavanja pokojnikovih titula i funkcija, opisati opširno njegovu opću kulturu izraženu u njegovoj rječitosti, vladanju, držanju. No on je opisao sve pojedine znanstvene discipline iz kojih je pokojnik imao znanja, pa je o njima mogao pisati i diktirati u otmjenom društvu. Bilo je to doba hijerarhijskog društva s bogatim društvenim životom, éaskanjima, lovovima i balovima, u kojem je opća kultura uz stručno znanje i položaj u činovničkoj hijerarhiji bila vanjska oznaka »boljeg« društva možda više nego sam novac. Tako je bilo moguće da je Angelo Benvenuti, koji je bio vladin savjetnik, uz to bio i istaknuti zadarski povjesničar. G. Ferrari Cupilli nije zaboravio istaknuti ni da je bio liberal i povijesni pisac.

U nekrologu Francescu Carrariju on je opisao Carraru kako se bori i i zaobilazi poneku teškoću, a da pritom ne klone duhom. Njegovo otpuštanje iz službe spretno zaobilazi.

U drugoj knjizi, također abecednom katalogu članaka, pod naslovom *Cenni biografici di alcuni uomini illustri della Dalmazia* (Biografske napomene o nekim slavim ljudima Dalmacije) (Zadar, 1887), isti pisac opisuje svoje likove kao činovnike koji napreduju u službi. Opisujući život Mate Albertija piše: »Coseguita

in questa la laurea dottorale, ripartì e si diede all'avvocatura, che esercito lungamente con buon successo» (Stekavši doktorsku čast ode i posveti se odvjetništvu koje je dugo i s uspjehom obavljao). Participi i aoristi daju dojam utrke života i čimbenika važnih za položaj i kretanje u karijeri. Izraz »buon successo« pozlaćuje karijeru i lišava je problema.

Paolo Andreis opisan je kao suparnik i zavidnik Ivana Lucića. Dakle, situacija činovnika u napredovanju. Zavist ga potiče na bolji rad pa mu polazi za rukom pisati elegantnije od suparnika.

Vicko Andreis ističe se svojom skromnošću i povučenošću, pa mu Sveta Stolica daje zadatak poklisara u Bosni, koji on sjajno obavi istaknuvši se tu kao i ranije činovničkim vrlinama, točnije vrlinama skromnosti, budnosti i suzdržljivosti, koje pretpostavljeni hvale kod svojih podčinjenih činovnika.

G. Ferrari Cupilli u svojim je životopisima stvorio lik ozbiljnog i odgovornog činovnika koji nije izravno vezan uz sudbinu nacije i koji djeluje u pravcu univerzalizacije kulture što prekriva stručno znanje i sjedinjuje se s državnim interesom. To je činovnik koji svojom dobrom i solidnom naobrazbom svraća na sebe pažnju institucije, ne pojedinca, a onda ozbiljno i odgovorno savladava teške zadaće, pri čemu mu opća naobrazba i kultura najviše pomažu. Takva fetišizacija kulture prilog je austrijskog činovništva kao institucije našoj društvenoj uljudbi i razvitku građanskog mentaliteta u Jadranskoj Hrvatskoj u 19. stoljeću. To je također i svjedočanstvo jednog doba u kojem su društveno ophođenje i konverzacija bili kulturna potreba, takorekuć umjetnost. G. Ferrari Cupilli nije se angažirao kao nacionalni znanstvenik, a bio je visoki činovnik, ali neka pitanja nije izbjegao, pa je opisao filološki rad glagoljaša Klementa Grubišića i trogirskog biskupa Antuna Kačića.

Njegovo fetišiziranje kulture, znanja, uljuđenosti i činovničke hijerarhije nastalo je u doba kad je vlast tek napustila autoritativne metode apsolutizma, ne prihvaćajući odmah i naglo demokraciju. U to je doba prestala izlaziti *Rivista dalmatica*, koja je, prema pismu splitskog okružnog poglavara namjesništvu u Zadar 18. svibnja 1860, donosila priloge pune cinizma, humorističkih aluzija, napada i sl., pa je taj okružni poglavar savjetovao kod pokretanja časopisa *La voce dalmatica* 1860. da taj časopis ne bude polemičan kako ne bi došlo do podvajanja pučanstva na tabore, već da u svojim priložima ozbiljno razmatra pitanje Dalmacije prema »zdravim zahtjevima« pokrajine, da razmatra kulturu, znanost i umjetnost.³⁸

G. Ferrari Cupilli bio je urednik časopisa *La voce dalmatica*. On je ozbiljnim, nepolitičnim tonom svojih životopisa slijedio taj zahtjev vlasti, a to je kod njega bio i izraz opreza, jer se vlast nije šalila, pa je G. Ferrari Cupilli skupa s drugim urednikom Kuzmom Begnom Posedarskim, zadarskim vlastelinom, morao u kolovozu iste godine pred sud zbog članka *Gazzettino di città*.³⁹ Tu je G. Ferrari Cupilli optužen zbog simpatija prema Italiji, koje su bile tipične za autonomaše. Mnoštvo kulturnih i znanstvenih odnosa, te ozbiljni i otmjeni ton njegovih životopisa, prema tome odgovara postapsolutističkom razdoblju, kad je cenzura oklijevala u demokratizaciji tiska. (Cenzura je zapravo ukinuta 1848, a organ koji je u to doba nadzirao tisak bio je »nadzor nad tiskom« – Pressebeaufsichtigung – sor-

38 Historijski arhiv u Zadru, *Pres. spisi 1860*, 246 XI/3/2.

39 Isto, *Pres. spisi 1861*, XI/2/3 1307. Postupak protiv njih ipak je obustavljen.

veglianza sulla stampa.) Ironički i polemički ton više odgovara razdobljima razvijene demokracije.

Ako zaključno pogledamo ulogu i važnost naše životopisne književnosti, vidjet ćemo da je ona cvala u drugoj polovini 18. i u prvoj polovini 19. stoljeća, dakle u doba u koje obično pada dosta shematska podjela hrvatske književnosti na onu »stariju« i onu »noviju«, koja nije posljedica organskih izmjena, već radije podjela prema nadležnosti katedri. Životopisna književnost rascvala se kao svijest o kulturnoj ulozi dominikanaca i isusovaca, što su se u Dubrovniku osjećali korporacijom, a onda je postala nešto poput organa dubrovačke vanjske politike, o čemu na drugome mjestu. Životopisna književnost 19. stoljeća razvija se kao neposredni nastavak starije životopisne književnosti koja je već, kao Sebastian Slade Dolci i neki drugi, sagledala Hrvatsku kao cjelinu u okviru južnog Slavenstva. U krilu životopisne književnosti nastaje u prvoj polovini 19. stoljeća književna kritika, a kasnije, u djelu Šime Ljubića i Pavela Josefa Šafařika, i književna povijest, kakvu je tražio Innocenzo Ćulić, ali na narodnim načelima. U tom je procesu životopisna književnost postupno prešla na područje znanstvenog istraživanja, što je osobito vidljivo kod Ivana Kukuljevića Sakcinskog.

Životopisna književnost važna je i zbog toga što ispunjava prazninu između »starije« i »novije« hrvatske književnosti, a ona može pokazati da te praznine, bar u ideološko-književnom smislu, nema, jer je do obnove i orijentacije prema filološkome hrvatskom rodoljublju došlo kod nas već potkraj 18. stoljeća i to prije ilirizma. Do te obnove došlo je baš i u životopisnoj književnosti, a ilirizam je, dosta siromašan novim idejama, poglavito prilagodio stečevine 18. stoljeća i popularizirao ih sredstvima koje 18. stoljeće nije imalo, a to su novinstvo i politička agitacija.

Osvrnuti ćemo se ovdje na istarsku životopisnu književnost koja funkcionalno čini cjelinu s dalmatinskom, kao životopisna književnost Jadranske Hrvatske, ali se udaljuje od dubrovačke tradicije. Učinit ćemo to ograničivši se na njezina glavnog predstavnika bez želje da dademo cjelovit prikaz te biografike.

»Istarski Plutarh«, polihistor Pietro Stancovich, bio je Hrvat podrijetlom, ali se smatrao Talijanom, što je Domenico Cernecca opisao više ili manje kao socijalni čimbenik.⁴⁰ Glavno Stancovichovo djelo tri su toma njegove *Biografie degli uomini*

40 D. CERNECCA, *Petar Stancovich*, Jadranski zbornik, Prilozi za povijest Istre, Rijeke i Hrvatskog primorja, IV (1960), str. 38–39. ISTI, *Pietro Stancovich*, Atti del Centro di Ricerche Storiche – Rovigno, vol. I (1970), str. 172, 175, P. STRČIĆ, *Stanković, Stancovich*, Istra, 12 (1974), br. 3 i 5, str. 44–64 i 8–32, opisao je Stancovicha s neskrivenom antipatijom i mržnjom zbog toga što se priznao Talijanom, iako je priznao da recepcija njegova djela nije igrala uloge u iredentizmu, pa i fašizmu, te je zanimanje za nj raslo u nas poslije rata. Strčićeva nesklonost Stancovichu vidi se osobito iz dijela rada posvećena njegovu životopisu koji zaprema drugi dio. Tu ga Strčić opisuje kao političkog oportunistu, »kampanilistu«, austrofila i frankofila, što je zbilja proturječno s obzirom da Stancovich nije napravio političku karijeru. Nadalje ga opisuje kao trgovca kojem nije do vjere (iako je bio kanonik), kao bludnika, lihvara, taštog sebičnjaka i slavolepnika. Usp. bilj. 52, str. 57. Strčićeva rada. No u ovom radu nećemo ulaziti u pitanja njegove nacionalne pripadnosti. To i prenaplašeni biografizam u radovima o Stancovichu odvratili su Strčića i neke druge od srži problema, a Strčićeva otvorena mržnja prema Stancovichu nije uobičajena u znanstvenoj publicistici i ostavlja dojam nezrelosti i da piscu nije jasno što se postiže znanstvenim radom. Mislimo da nije najvažnije da li se Stancovich smatrao Hrvatom ili Talijanom, osobito ne zato što se to u njegovu djelu ne ističe, kako ćemo vidjeti niže. Književna i ideološka analiza njegovih

distinti dell'Istria (Trst, 1829; Poreč, 1888. i nedavno treće izdanje u Trstu 1971). Ovo djelo ima malo odnosa prema razvitku hrvatskog biografizma od Sebastiana Slade Dolcija do Serafina Marije Crievića, Šime Ljubića i Ivana Kukuljevića Sakcinskog, pa ćemo se u ovom radu pozabaviti analizom sadržaja ovih životopisa u okviru doba kad su oni napisani i tiskani.

Pietro Stancovich počeo je pisati mnogo prije nego što je napisao i izdao svoje glavno djelo, pa je kao mlad čovjek napisao poneki spis blizak fiziokratima ili Arkadiji. Sam njegov miran život bio je nešto poput života kakva su fiziokrati preporučivali zemljoposjednicima. Stancovich je život proveo u rodnom Barbanu upravljajući i povećavajući svoje velike zemljišne posjede i brinući se o poboljšanju metoda obrađivanja zemlje. Doživo je propast Mletačke Republike i nije se žalio poput nekih drugih fiziokrata. Odbacivao je francusku revoluciju, pa su jakobinci za nj bili razbojnici, ali je Napoleonu bio sklon, a kasnije i austrijskom caru, pod čijom je vlašću proveo gotovo sve svoje zrele godine. Stancovichov životopis malo nam govori, jer on nije bio čovjek koji je napravio karijeru u školstvu, Crkvi ili činovništvu, pa se u njegovu životu neće naći dramatični obrati s promjenama političkih uvjerenja već prema vlasti pod kojom se Istra našla. Stancovichov život bio je mirni život dobrostojećega građanina i zemljoposjednika, individualista koji nije zavisio od državne vlasti i političkog aparata, ili je o njima malo zavisio. Stoga Cernecca zaključuje da se o njegovim vezama s karbonarima, liberalima ili Svetom alijansom ništa ne zna. Mi se nadamo da će pažljiva analiza njegovih biografija donekle dati odgovor na ta pitanja, iako njegovo doba, a to će reći razdoblje između Bečkog kongresa i 1848, nije bilo doba bujanja političkih ideologija, već doba kad je cenzura umirivala i gušila ideološke pokrete bar do sredine četrdesetih godina, a u prvom razdoblju, bar do 1830, uspjela je u tome bolje negoli poslije srpanjske revolucije. A baš je to bilo doba kad je Stancovich pisao svoje biografije.

Prije nego što pređemo na razmatranje njegovih životopisa, moramo ponovno naglasiti da Stancovich nije napravio karijeru, a nije je ni pokušao napraviti, a to će reći da za nj njegova knjiga nije bila sredstvo da bi postigao neki cilj ili namještenje u državnom aparatu ili školstvu. Zbog toga u njegovu djelu nema političkih razmatranja, pohvala caru, knezovima, posveta zaštitnicima i dostojanstvenicima, apologija vladajućem političkom sustavu. Međutim, budući da je razdoblje bilo sve prije nego liberalno, a sloboda tiska nije postojala, Stancovich je morao naći neki modus vivendi s politikom ako je svoje djelo htio objaviti, jer je cenzura čitala sve što je išlo u tisk i pisala sitničave, sumnjičave, katkad i pakosne recenzije, vraćajući često rukopise autorima sa sugestijama kako će ih oni preraditi.⁴¹

Biografie... čini nam se važnijom, a držimo da ona više i obećava, ako se obavi po načelima suvremene znanosti, a osobito teorijske literature o biografiji kao književnom rodu. Što se tiče opširne biografije o Stancovichu vidi P. STRČIĆ, *Literatura o Petru Stancovichu*, Dometi, VII (1974), br. 5, str. 41–45. Od novije literature I. BERTOŠA, *Frammento di una autotestimonianza (Pietro Stancovich nel 1850 – par lui même)*, Atti del Centro di ricerche storiche – Rovigno, vol. XIV (1983/84), str. 245–250.

41 Tako je predsjednik Dvorskoga redarstvenog dikasterija grof Josef Sednitzky kritizirao u pismu dalmatinskom guverneru barunu Franji Tomašiću iz Beča, 25. listopada 1829, pres. kut. 112, kat. XII, br. 1568. u Historijskom arhivu u Zadru, spis baruna Ludwiga von Weldena – »Über die Vegetation Dalmatiens« napisan za Linnéovo društvo u Londonu. Napisao je da autor piše o Dalmaciji kao da ona nije dio države čiji je on časnik, da ne spominje napredak pokrajine i sl. U cenzuri поближе vidjeti moje radove u *Zborniku Matice srpske za književnost i jezik*, 1984, sv. 2, i u sarajevskom *Bibliotekarstvu* 1985. i dr.

Stancovich je na decentan način našao neophodan *modus vivendi* s vlašću. Nije bio servilan, ali nije izbjegao ni oku vlasti s kojom ipak nije imao znatnijih trvenja. Već smo istaknuli da Stancovich ne nastavlja južnohrvatske tradicije životopisne književnosti. Dvadesete godine, u kojima je on pisao svoju knjigu, bile su doba slabe, gotovo nikakve produktivnosti hrvatske književnosti. Stancovich pokazuje zanimanje za Šimu Starčevića, Ljudevita Gaja, čita Vrazove *Đulabije*, no to su sve pisci koji su pisali pošto je njegova knjiga izašla.

Tako Stancovicha prožima samo njegova ljubav prema Istri. U uvodu on opisuje svoj rad kao »patrio lavoro biografico«, ističe Epulov otpor rimskim osvajanjima (1, 20–21),⁴² što je karakteristika historiografije 17. i 18. stoljeća u svoj Evropi, gdje se hvali otpor rimskim osvajačima, ali se odobrava kultura koju su Rimljani u osvojenim zemljama širili. U predgovoru drugom tomu piše da Istra sudjeluje u talijanskoj renesansi, te da se koristi sunčevim trakom »koji se kasnije proširio po svoj Evropi, pa je Italija postala učiteljica sviju« (che poscia da colà si diffuse per l'Europa tutta, divenendo la maestra delle altre nazioni...«). Time je Stancovich anticipirao na neki način *Primato morale e civile degli italiani* (Kulturni i moralni primat Talijana) Vincenza Giobertija (1844), djelo u kojem je pisac opisao Italiju kao »prima inter pares« evropskih nacija zbog bujnog razvoja vjere i znanosti u Italiji. Za Stancovicha Italija nije politički, nego kulturni organizam, pa iz tog nazora ne proizlazi nužnost da se Italija ujedini, kako su to tražili Gioberti i Mazzini. Italija je kulturni orbis, kao nekoć Helada, a Istra je njezin dio. No s tim prihvaćanjem ideja Risorgimenta Stancovich je blizak dalmatinskim biografima, osim po tome što oni nikad ne vide Dalmaciju kao dio Italije, čak ni u kulturnom pogledu, već vide latinštinu kao kulturni kvasac nacije i Dalmaciju kao prvu u Hrvatskoj.

Drukčije Stancovich ne bi bio ni mogao vidjeti Italiju, jer je grof Josef Sedlnitzky kao šef bečkoga redarstva zabranio Giobertijevu knjigu.⁴³ Tako Stancovich piše kako se Rosetto di Capua usudio na capuanskom dvoru omalovažavati Santa Gvarda kao istarskog barbarina, pa ga je on izazvao na dvoboj i pobijedio (II, 23). Gian-Rinaldo Carli u *Antichità italiane* opisuje Italiju kao izvorište kulture koja struji u Francusku, a u nekome drugom spisu pripisuje Talijanu otkriće Amerike (II, 389). Za nacionalizam srednjoevropskog tipa nacija je rezultat povijesti što se izražava u jeziku. Za nacionalizam zapadnoevropskog i južnoevropskog tipa nacija je okvir unutar kojega se razvija sloboda proizvodnje, trgovine i sloboda privatnog vlasništva, rada na temelju subjektivne izjave, neobjektivnih datosti. Dakle, nacija nije uvjetovana biološkim svojstvima neke skupine ljudi.⁴⁴ Stancovichove ideje udaljene su od jednog i drugog tipa nacionalizma. Za nj Italija nije više od zajedništva kulture kao nekoć Helada, ali je ta kultura univerzalna, pa on piše svoje biografije da bi dokazao sudjelovanje Istre u toj kulturi. To je bilo prihvatljivo za Metternichovu Austriju, ali je zanimljivo i za suvremeni svijet u kojem je kultura u vazalnom odnosu prema tehnokratiziranoj državi čije tradicije idu do apsolutizma, a osobito se oslanja na tip države iz druge polovine 19. stoljeća kad nacija postaje područje utjecaja otuđene birokracije i čudovišne tehokratizirane vojske,

42 Citate iz *Biografie...* ne stavljam u bilješku, jer bi one s mnogo ponavljanja zapremile odviše prostora, već u zagrade stavljam tom i stranicu.

43 Historijski arhiv u Zadru, 9. kolovoza 1844, pres. kut. 292. XI/2/ br. 4.

44 H. KOHN, *The Idea of Nationalism, A Study in its Origins und Backgrounds*, New York, 1946, str. 16.

pa je država sve manje zaštitnik kulture. Međutim Stancovichev pojam nacije udaljen je i od austrijskog državnog uzora u kojem je država područje utjecaja naobraženog činovništva. Sam Stancovich ne vidi činovništvo kao oblik postojanja državnog organizma.

Međutim njegova pokrajinska svijest s jakim čuvstvenim vezama ipak je bila prihvatljiva za austrijski predožujski centralizam koji nije poricao individualnost i kulturne tradicije pojedinih pokrajina i zemalja utemeljenih na feudalnim legitimističkim tradicijama. Među likovima koje je opisao čitamo imena cara Fanje I, kneza Metternicha, velikog kancelara i ministra unutrašnjih poslova, grofa Franza von Sauraua, tršćanskog guvernera, kneza Alfonsa Gabriela Porcie, kambelana grofa Pavla Brigida, tršćanskog biskupa Antonija Leonardisa, iako njima nije posvetio zasebnu biografiju.

Publika kojoj se Stancovich obraćao bio je naobražen sloj, istarsko građanstvo, trgovci, odvjetnici, bilježnici, zemljoposjednici, svećenici, učitelji, namještenici, liječnici, farmaceuti, inženjeri i sl. Taj sloj bio je i predmet njegovih životopisa. U uvodu on piše da se bavi »ljudima što su se istaknuli u svom dobu, pa su se s ljubavlju izdigli nad obični puk (...) u pitanjima morala, znanosti, umjetnosti, na dužnostima, u častima, hrabrošću, uopće u svim oblicima ljudske djelatnosti, bilo tako što su slijedili kreposti ili pak tako što su utonuli u poroke i neumjerene strasti«. U *Titolo dell'opera*, dakle u jednom od uvodâ, on dijeli ljudski rod na narod, u koji ubraja i plemiće, »što nisu radili ništa osim što su mehanički ispunjavali prirodne dužnosti, vegetirajući kao biljke«, i one što su se istaknuli i izišli na glas. Nema dakle nikakve identifikacije s masama i narodnim duhom romantičara, s običajima i tradicijama koje je uočio Rousseau i Herder. Stancovich vidi samo naobraženi sloj koji je onda u Istri govorio talijanski, pa nije ni čudo da se i sam smatrao Talijanom.

Grčki *πολις* bio je politički ideal liberalnoga građanstva, ali taj oblik države-grada, Atena, poznavala je pojam ograničenoga građanstva, izabrane elite. Politička prava te izabrane elite nisu međutim smatrana pravom, već radije ozbiljnom političkom dužnošću koja je tražila i određene kvalifikacije. Slijedeći taj uzor liberalna je država stvorila svoju naobraženu i politički relevantnu elitu,⁴⁵ i baš takva elita predmet je knjige Pietra Stancovicha.

Stancovicha je potaknuo na pisanje njegove knjige Antonio Piazza iz Padove (tako Cernecca) i on nije išao za životopisnim tradicijama dalmatinske biografike, a nije se oslanjao ni na autohtone tradicije, pa je morao početi od početka i sam stvoriti tradiciju. Tako je taj autor – erudit koji je provodio odmor u svojoj bogatoj knjižnici u rodnom Barbanu, za koju je platio ukupno golemi iznos od 10.000 forinti – čitao, i ako bi našao spomen nekog Istranina ili nekog tko bi mogao biti Istranin, kao slikar Carpaccio (koji ipak nije bio Istranin), on bi to pribilježio i tako skupljao građu za svoje životopise. Tako velik dio njegovih životopisa uopće i nije koherentni prikaz života, već samo izvješće o nekoj činjenici koja se odnosi na život nekog Istranina što je živio negdje daleko. Životopis rimskoga gramatičara Simplificija (I, 151) iz Emone tek je pokušaj dokazivanja da je jedan grad tog imena postojao i u Istri osim Emone, današnje Ljubljane. U životopisu koreografa Giovannija Vallea (III, 187ff) malo se govori o njegovim radovima. Veći je dio životopisa dokazivanje činjenice da mu je Zadranin Šime Stratiko naložio da iz-

45 W. A. ORTON, nav. dj., str. 27, 39.

radi neke radove koje je kasnije prisvojio, pa je Valle izgledao samo kao izvođač njegovih zamisli, što ipak nije istina. Životopis Caja Basilida, rimskog viteza, tek je refleksija o puljskom natpisu o kojem su izvijestili drugi (I, 107). Čitava »biografija« sastoji se od jedne jedine rečenice. Međutim takav je manje-više najveći dio njegovih životopisa. Među njima ih je vrlo malo koji opisuju život i rad neke ličnosti od rođenja do smrti.

Metoda kojom je Stancovich pisao svoje životopise znanstvena je i rezultat vrlo široke erudicije, istraživanja u knjižnicama i u komunalnim i crkvenim arhivima, u osobnim ostavštinama, obiteljskim arhivima koje je Stancovich čitao koliko je moguće na svojim čestim i kratkim putovanjima. U predgovoru piše da sve što je napisao dokazuje citatima autorâ, sveska, ali da ipak ne vjeruje kako je u svemu i potpuno uspio. Stancovich je škrt kad hvali, a ako i hvali, služi se riječima svojih izvorâ, uvijek tuđim riječima. O svom stilu piše da je »jasnog i jednostavnog izričaja, bez studija elokvencije i stilskih ukrasa«. On dakle slijedi Descartesove tradicije stila Johna Lockeja i time se iskazuje kao razborit građanin što se svjesno udaljuje od pohvalbenih tradicija feudalnih biografija, pa njegov stil mjestimično postaje težak i cjepidlačan zbog velike želje da bude akribičan. Bio je to stil koji se kasnije opisivao kao znanstven i nije se obraćao široj publici. Njegov pristup predmetu prožet je znanstvenim duhom 19. stoljeća koji zamjenjuje etičke, političke i umjetničke elemente tradicionalne biografije.⁴⁶

Nije samo metoda znanstvena. Znanost i studij za Stancovicha su pravi mit, središnja tvar i movens životâ koje je opisao. On dijeli svoje životopise u životopise rimskih funkcionara, svetaca, prelata, pisaca, vojnika i ličnosti koje su se istaknule na »neki drugi način« (per altri titoli). Svi oni, osim vojnika, duguju svoj uspjeh upornom studiju i znanstvenom daru. Stancovicheva knjiga sadrži životopise malog broja pjesnikâ i slikarâ. Nema ni Andrije Medulića, malo je glazbenikâ i skladateljâ. Samo jedan životopis opisuje život jedne učene žene, a i on je malog značenja. Stancovich nije za Istru stvorio ništa što bi se moglo usporediti s životopisom Cvijete Zuzorićeve ili Vittorie Colonna hrvatskog odnosno talijanskog biografizma koji u 19. stoljeću nastavlja polazeći od renesansnih tradicija umne, lijepe i duhovite žene što djeluje u svom salonu. Ta tradicija talijanske renesanse prešla je kasnije u Francusku, pa u Beč, gdje je kao Stancovicheva suvremenica djelovala Karolina Pichler sa svojim salonom.

Znanost je glavno pitanje njegovih životopisa, koje Stancovich piše da bi pobudio svoje istarske sugrađane na proučavanje povijesti i arheologije, što »nije bez ugodnosti i zadovoljstva, iako bi moglo izgledati na prvi mah, suhoparno i mučno« (I, 19). Znanost i studij pokretačka su snaga njegovih likova. Sveti Jerolim, zbog čijeg je zavičaja Stancovich ušao u dugu i beskorisnu polemiku s Ivanom Kaporom i Andrijom Demorijem (Cernecca), postaje učenik Barabbana, hrani se jednostavnim ječmenim kruhom i sočivicama (I, 30–31). Kršćanska poniznost? Dakako, ali usto i žarka ljubav za znanost zbog čega Jerolim ustaje protiv onih što misle da su postigavši doktorat stekli svu mudrost svijeta. Život svetog Jerolima, koji je bio svetac Katoličke Crkve, nema nikakvih metafizičkih odnosa. Stancovich ne opisuje njegovu pokoru, postove, čudesa koja je napravio, već samo njegovu zanesenost studijem i znanjem, njegove govorničke sposobnosti, filozofske i povijesne spise na grčkom i latinskom, njegove pjesme i njegovo proučavanje hebrejske

46 J. ROMEIN, *Die Biographie, Einführung in ihre Geschichte und ihre Problematik*, Bern, 1946, str. 15 (Naslov izvornika, *De biografie, een inleiding*).

filologije. Priznanje ne izostaje i Jerolim će se proslaviti na Saboru u Damasku svojim tumačenjima Svetoga pisma, pa će mu papa povjeriti latinski prijevod Novoga zavjeta. Jerolim se vraća u Rim i najuglednije gospođe cijeloga Rima hrle k njemu moleći ga da ih podučava (I, 215). Dakako, ustaju zlobnici i zavidnici. Sveti Jerolim nije drugo nego učen i ambiciozan građanin znanstvenik.

Giovanni iz Trsta, koji je 766. postao patrijarh Gradeža, bio je pobožan, učen, pun svakog znanja i kreposti. Upada u oči nerazmjer između kršćanskih vrlina i znanstvenih sposobnosti. No s druge strane opaža se i snaga duha građanskog individualista koji za sebe traži nezavisnost.

Stancovichevo poštovanje prema znanosti zamjećuje se i u predgovoru drugog toma u kojem hvali terminaciju koparske komune iz 1628/1629. kojom se odlučuje da se pošalju četiri mladića iz vlastelinskih obitelji na studij u Padovu. No on osuđuje što u cijeloj Istri, uključivši i kvarnerske otoke, nema nego samo jedna latinska škola u Kopru.

Stancovich specificira znanosti kojima se bave njegovi likovi. To su teologija, filozofija, matematika, politika, javna ekonomija, moralka, sveta retorika, asketika, povijest, hereze, znanstvena harmonika, viteška harmonika, erudicija, arheologija, pjesništvo, epika, herojsko-komično pjesništvo, didaskalika, epistolarna, bukolička, lirička i komična (II, 16). Teologija, iako navedena, malog je značenja. Čak i u životopisima svećenika malo ima teoloških razmatranja. Stancovich, iako svećenik, bio je odviše građanin da bi se bavio teologijom. Jedan od njegovih ideala, kojeg Stancovich opisuje kao duhovno srodnog,⁴⁷ je Paolo Vergerio, slavni filozof, pravnik, povjesničar, govornik i jedan od obnovitelja latinštine u 14. i 15. stoljeću (II, 49). Jerolim Muzio je pisac, pjesnik, teolog, polemičar, povjesničar, moralist i dvorjanik »i pravo je čudo kako je on mogao toliko napisati, iako nije imao odmora i slobode, već je živio teškim i siromašnim životom, kako sam kaže« (II, 131, 150). Gian-Rinaldo Carli, drugi lik s kojim se Stancovich poistovjećuje i daje mu osobine svoje ličnosti, jest fizičar, matematičar, pjesnik, povjesničar, kritičar, filolog, antikvar, diplomat, političar, liječnik, filozof, elegantan pisac u svim disciplinama (II, 334).

Znanstvenik nije specijalist, kakvi su znanstvenici naših dana, pokorni član sku-pine profesora u službi tehnokratizirane i ideologizirane države, već univerzalni učenjak prosvjetiteljstva koji se trudi da znanosti približi svima.⁴⁸ Razlika je u tome što znanost za Stancovicha nema nacionalni karakter, pa ni pokrajinski. Istra ne treba zasebni znanstveni sustav, već univerzalni, kao renesansa.

Znanost je pokretačka snaga njegovih likova, koji većinom prave znanstvenu karijeru, odnosno postaju poznati, dobijaju pozive knezova i papa što žele da ih oni služe perom. Girolamo Muzio uživa gostoprimstvo Lodovica Capponija u dvorcu Panneretta, tri milje od Firenze. Uspio je spasiti svojim perom ugled svoga gostoprimca (II, 173). Giuseppe Tartini iz Pirana postaje poznat i prima pozive da svira na krunidbi Karla VI. u Pragu, a onda pljušte pozivi raznih dvorova u Njemačkoj, iz Londona. Čašćen, obdarivan, pa se vojvoda od Clermonta uzalud trudi da ga privuče na svoj dvor. Međutim svoj uspjeh u glazbi duguje »znanosti«, jer je svojim oštrim umom proniknuo tajne filozofije harmonije... (II, 298–304). »Pro-

47 Isto, str. 75. Tendencija je biografa da opisuju sebi duhovno srodne likove.

48 P. HAZARD, *Lu pensée européenne au XVIIIe siècle de Montesquieu a Lessing*, Paris, 1963, str. 200.

svijetljena mletačka vlada« osniva katedru za nautičke znanosti i astronomiju za Gian-Rinalda Carlija »pa ga poziva u najznatniji arsenal da kao savjetnik upravlja radovima i reformira nacрте...« (II, 342). Odlazi u Torino, gdje ga kralj Carlo pita za savjet o sistemu sveučilišnog studija i o monetarnom sustavu. Ministri se koriste prilikom da ga i oni upitaju za savjet, ali on ipak ne želi ostati u Torinu i prelazi u Milano. Kad je Josip II. došao u Milano, Carli postaje posrednik između naroda i cara i postaje njegov intimni savjetnik (II, 348–362). Pietro Bonomo iz Trsta dobija poziv cara Rudolfa II. da dođe u Budim i u Beograd. Čak dobija poziv u Carigrad. Godine 1600. nadvojvotkinja Marija, Rudolfova majka, poziva ga u pomoć kod obrane kanjiške tvrđave koju opsjedaju Turci. Ferdinand ga šalje u Poljsku da osigura pomoć protiv čeških ustanika (III, 34–35).

Vojna karijera Giorgija Zuccata sastoji se od prelazaka iz jednog dvora na drugi, gdje uspijeva osvojiti naklonost vojvodâ, knezovâ, kraljevâ, dvorjanikâ. Uspijeva se istaknuti u raznim bitkama, dobija odličja i unapređenja (III, 42–47).

Gotovo u svim slučajevima znanost je ta koja pomaže likovima da se istaknu. Ti likovi traže slavu, ali to je slava prosvjetiteljstva, bez junačkog ornata tradicionalne biografije i martirija svetačkih legendi. Stancovichevi likovi su »učitelji«, onako kako je James Cook učitelj u djelu *Cook der Entdecker* (Cook otkrivač 1787), Georga Forstera.⁴⁹ Za razliku od Forstera Stancovich ne poznaje jedinstva duha i akcije i znanstvene pustolovnosti njegova lika. Život njegovih likova jest hod prema slavi koji se izražava naklonošću apsolutističkih vladara, ne učenog činovništva organiziranog u hijerarhiju kakvo je bilo činovništvo austrijske Carevine u kojoj je Stancovich živio. Stancovich je bio imućan i nezavisan, građanski individualist bez političke i profesionalne pozadine i razloga; nije bio ni hijerarh dobro organizirane carske birokracije.

Zanimljivi su i škrti životopisi njegovih vojnika kao što je Biagio Giuliani iz Kopra (III, 37) ili Gregorio Franinovich, seljački sin (III, 64–66), itd. Oni ulaze u mletačku službu, bore se, ističu se, pokazuju hrabrost, više vole časnú smrt nego sramotnu predaju. Međutim, njihova djela nikad nisu obrazložena političkim, čuvstvenim i rodoljubnim razlozima. Oni nikad ne brane slobodu, demokraciju ili monarhiju, čak ni kršćanski svijet protiv Turaka. Oni su pravi kondotijeri s osobnim osjećajem časti osnovanom na profesionalnoj staleškoj etici.

Stancovicheva je metoda znanstvena. On istražuje i izvodi dokaze s mnogo akribije, kao pravi suvremeni povjesničar. Već smo istaknuli da životopis rimskoga gramatičara Simplicija nije drugo doli pokušaj dokazivanja da se grad Emona, u kojem se on rodio, nalazio u Istri, a ne u Sloveniji. Životopis Gian-Battiste Vergerija (I, 296–347) i njegova obrana od predbacivanja da je heretik zaključuje se s dokazom da on nije umro kao luteran, već kao katolički biskup. Stancovich vrlo savjesno ispituje izvore. U životopisu Pietra Paola Vergerija izražava uvjerenje da ga je car Sigismund uzeo na svoj dvor i poslije toga ništa se ne zna o njegovu životu (II, 58). Nema izmišljenih ukrasa tom životopisu. U životopisu Girolama Muzija opisuje sudbinu kodeksa Selva koji je Apostolo Zeno dao svom rođaku Gian-Rinaldiju Carliju, pa je prešao u vlasništvo markiza Girolama Gravisija, pa u vlasništvo nekog »ministra« mletačke Sanità i napokon je taj rukopis dobio Stancovich, koji se njime poslužio da bi napisao Carljev životopis (II, 131–134). On dakle navodi svoje izvore, sastavlja bibliografiju izdanih i neizdanih djela svojih likova. U životopisu Giovannija Vallea *in extensio* citira pismo Šime Stratika

49 H. SCHEUER, nav. dj., str. 36–42.

kako bi dokazao da je Stratiko Valleov plagijator ili nešto ne mnogo bolje (III, 198–212).

Ta metoda može uvjeriti naobražena čitatelja, ali čitanje njegovih životopisa nije osobito privlačno. Može djelovati dosadno i cjepidlačno, i to osobito ako dođe u ruke manje naobražena čitatelja. Odnos pisca prema njegovu liku ostaje neizraavan. Stancovich malo kaže o njegovoj obitelji, djetinjstvu, braku i o samoj личности svoga lika. Pa ipak, on opisuje izgled svetog Jerolima (I, 207), no taj opis nije više od komentara slika što prikazuju sveca. Tartinijev životopis zaključuje opisom njegova sućutnog karaktera; Tartini pomaže udovice i siročad, daje besplatne satove siromašnim i nadarenim dječacima, po cijele noći bdije uz bolesnu ženu (II, 312–315). U životopisu Gian-Rinalda Carlia spominje smrt njegova oca, supruge, njegov drugi brak, ali samo da bi prikazao slijed događaja iz kojih se sastoji njegov život (II, 334–347). Ti rijetki spojevi obitelji i društvenog položaja karakteristični su za životopis 19. stoljeća, koji je obiteljske prilike držao malo važnima,⁵⁰ za razliku od baroknog životopisa. Stancovich je svjestan da je suvremeni životopis mučno i teško traganje za istinom, te da pisac ne smije uljepšati izgled i prikaz svoga lika.⁵¹ Ta je metoda međutim nepravedna prema psihologiji, pa Stancovich ne vidi čovjeka kao kompleksni amalgam koji valja riješiti razmatranjem detalja. Njegovi su likovi zatvoreni u stroge i uske kodekse znanstvene etike. Nigdje se u njegovim životopisima neće naći žarke pišćeve simpatije romantičkih biografa prema njihovim likovima, nigdje romantiziranja biografije i sklonosti da se istraživanja oplode maštom.⁵² Pišući životopise Stancovich ističe ugled znanosti, pokazujući malo zanimanja za ljudsku prirodu i karakter svojih likova. Znanost je pravi junak njegove knjige. To se duguje Stancovichevom karakteru i njegovoj odanosti znanosti i znanstvenom radu.

Dobro će biti spomenuti i kulturnu politiku austrijske vlasti, točnije cenzure u to doba. Naputak za cenzore – *Vorschrift für die Leitung des Censurwesens und für das Benehmen der Censoren in Folge der a.h. Entschliessung vom 14. September 1810*.⁵³ koji je važio za svu Carevinu, propisuje u čl. 1. da cenzori moraju razlikovati spise napisane za znanstvenike i književna djela za široku i neodređenu publiku. Znanstvena djela, ako su zaista nova otkrića, a ne kompilacije, moraju se vrlo pažljivo i obazrivo cenzurirati i neće se odbiti bez vrlo važnih razloga (čl. 4). Kod objavljivanja tih djela dopuštene su sve publicitarne i reklamne tehnike, a to je bila povlastica koja se nije priznavala mnogim drugim kategorijama knjiga. Pišući znanstveni povijesni rad, kojim se obraćao naobraženoj eliti, što se vidi iz kataloga pretplatnika, Stancovich se osiguravao da cenzura neće njegovo djelo odbiti i da će se ono dobro pročitati. Pa iako to ne može objasniti Stancovichevom prirodu i sigurno nije najvažniji odnos ovoga djela, on je mogao imati neku ulogu u strukturi i karakteru djela.

Preostaje da se ispituju njegovi odnosi s prosvjetiteljstvom, Arkadijom, a onda i s najvažnijim duhovnim strujama njegova doba. Sklonost prema Arkadiji vidi se iz njegove ljubavi prema arheologiji, o kojoj ima vrlo visoko mišljenje, što se vidi

50 I. ROMEIN, nav. dj., str. 44.

51 A. MAUROIS, *Aspects de la biographie*, Paris, 1928, str. 32.

52 I. PEDERIN, *Književno-sociološka pitanja romansirane biografije*, Radio-Sarajevo – Treći program, XI (1982), br. 38, str. 245–268.

53 Hist. arhiv u Zadru, pres. 1848. XI/1 br. 2726.

već i iz uvoda. Arheologija je za nj u prvom redu rimska arheologija, dragocjen izvor vijesti o mnogim Istranima i njihovim djelima. Stancovich je imao malo smisla za slikarstvo, ali često do tančina opisuje grobnice svojih likova, reproducira natpise, opisuje nadgrobne ploče, spomenike.

Već smo vidjeli Stancovichevsku sklonost prema tipu znanstvenika koji je živio na dvorovima prosvjetljenog apsolutizma. No njegovi odnosi s prosvjetiteljstvom neizravni su i vrlo oprezni, svakako zbog straha od cenzure, jer čl. 10. naprijed navedenog propisa za cenzore zabranjuje sve knjige što se bave ocinijanizmom, deizmom i materijalizmom. Pa ipak, u životopisu Gian-Rinalda Carlija Stancovich spominje njegovu poemu *Andropologia, ossia della società e della felicità*. U prvom pjevanju te poeme Carli piše da društvo potječe od prirode, te da prema tome nema božansko podrijetlo (II, 344). Bio je to odraz osamnaestostoljetnih shvaćanja, prirodnog prava kao prvog učitelja društva, kako je to formulirao talijanski fiziokrat Gaetano Filangeri u djelu *Della scienza della legislazione*.⁵⁴ Međutim u toj istoj biografiji Stancovich odbacuje francusku revoluciju i *Contrat social* J. J. Rousseaua, a to je djelo cenzura bila vrlo strogo zabranila. Negativno mišljenje o Rousseauu vidi se i u sudu o polemici između Rousseaua i Tartinija (II, 306). U životopisu Gian-Rinalda Carlija Stancovich spominje njegovu disertaciju *Del libero commercio de grani* (O slobodnoj trgovini žitom), ali u raščlambi je toliko oprezan da se ne može sa sigurnošću govoriti o njegovim mogućim simpatijama ili prijanjanju uz fiziokratski pokret. Kao da se pisac i tu boji cenzure koja nije dopuštala čitanje djela fiziokratskih pisaca, a politika Franje I. bila je najbliža merkantilizmu.

Tako valja reći da su Stancovichevi odnosi s prosvjetiteljstvom oskudni i oprezni, kao uostalom i kod ostalih učenjaka i povjesničara njegova doba. No pažljivijem razmatranju ipak neće promaknuti autorove simpatije prema prosvjetiteljstvu. To isto može se reći i o njegovu odnosu prema liberalizmu. On je prihvaćao najvažnija učenja liberalizma, a to će reći nazor da naciju vodi naobraženi sloj s velikom političkom odgovornošću. Nije bio sklon feudalnosti. Bio je dakle vrlo umjeren liberal, koji nikad nije prihvatio Mazzinijev i Giobertijev liberalni nacionalizam.⁵⁵ Stancovich je bio tek ideolog kulturne svijesti same Istre.

I uz sve nedostatke cjepidlačnosti stila, neizravnosti u gledanju svog lika, njegova metoda ima prednosti, a to je prije svega kritičnost njegovih odnosa prema liku. Udaljen od pohvalbenog stila životopisa 17. stoljeća, Stancovich uvijek stoji na razboritoj i kritičkoj udaljenosti od svog lika. Rijetko se događa, kao u slučaju Gian-Rinalda Carlija, da Stancovich ne krije žive simpatije za svoj lik.

U nekim slučajevima, kao u životopisu Mate Vlačića-Frankovića – *Mattia detto Flaccio Illirico* – Stancovich ne samo da ističe kritičku distanciranost nego i zavidljivo snošljivost prema Vlačićevim »heretičkim« doktrinama. Vlačić je »svakako vrijedan divljenja i slave zbog svog sretnog uma i velikog znanja, iako je za svaku osudu njegov nemirni duh, žučljivost i mržnja protiv katoličke vjere, njegova pervertirana i šuplja doktrina« (II, 105–06). Girolamo Muzio istaknut je pisac, ali loš karakter. Piše protiv svećeničkog konkubinata, a sam je zaveo neku Antoniu Feregatti u Rimu i kasnije je uvjerio da se povuče u samostan obraćenica, da bi mogao živjeti u javnom konkubinatu s nekom Klarom, koja mu je rodila dvoje »kopiladi«, a on ju je slavio u stihovima (II, 156–157).

54 R. HAZARD, nav. dj., str. 148–151.

55 Tako i P. STRČIĆ, nav. dj., str. 12, piše da se Stancovich suprostavlja iredenti.

Pošto je opširno opisao sve zasluge Šime Bratulića, zagrebačkog biskupa, primijetio je da je on kao biskup bio odviše autoritativan u odnosima s kanonicima i redovnicima, pa je opisao i njegova trvenja s njima, ne priklonivši se ni jednoj od stranaka. Ističe i osuđuje da je Bratulić kao biskup bio sklon nepotizmu, pa je svog nećaka još kao dijete imenovao prepoštom Sv. Marije. No nećak je, čim mu je stric umro, odbacio svećeničke haljine i odrekao se prepoziture (I, 543–562).

Svojom metodom pisanja i istraživanja Stancovich je za bar dvadeset godina ispred znanstvene metode u istraživanju povijesti i književnosti u Hrvatskoj. Smatrao se Talijanom, ali je u svoje djelo uvrstio životopise istarskih Hrvata. Ako se i smatrao Talijanom, može se smatrati dijelom naše zajedničke duhovne baštine. Biti Talijan za nj je otprilike značilo isto što i biti naobražen i biti sudionik jedne u krajnjoj liniji univerzalne kulturne baštine. Danas je za nas osobito dragocjen njegov nazor o naciji koja nije organizam osnovan na jeziku, a ni birokratski, vojno i ideološki određeni organizam, već samo kulturno biće, nacionalno i univerzalno u isto doba. To shvaćanje ubrzo je zastarjelo, ali je nama danas, poslije toliko iskustva s ideološki militariziranim nacionalizmima autoritativnih država i time uvjetovanim ratovima i progonima osobito zanimljivo. Baš taj način pristupa naciji, koja nije isto što i suvremena država, omogućuje Stancovichu da vidi naciju, ali ne kao problem, pa on ne dijeli svoje Istrane u nacije. Korpus njegovih likova korpus je ljudi što su se istaknuli umom, pa su tim proslavili Istru, koja u njima nalazi svoj kulturni identitet.

Biografika 19. stoljeća u Dalmaciji harmonično se i bez cenzure razvija iz biografike 17. i 18. stoljeća, ali ona gubi postupno svoj korporativni karakter, pa pojam korporacije, grada ili samostana uzmiče pred pojmom nacije, a biografske knjige, kao ona što ju je izdao Martecchini, nisu više djelo samo jednog autora. One gube uniformnost stila, pa se u biografici ostvaruju tu i tamo elementi romantičkoga gledanja svijeta. U biografici nastaje književna kritika, a korporativnom nasljeđu biografskih priručnika zahvaljujemo nastanak prvih povijesti hrvatske i južnoslavenske književnosti kod Šime Ljubića i P. J. Šafařika. Iznimku čini samo istarski biograf i polihistor Pietro Stancovich, kod kojeg se ne zamjećuje veza s dubrovačkom životopisnom tradicijom, ali se zato zamjećuje upadljiva veza sa suvremenim znanstvenoistraživačkim radom i s držanjem koje je u znanosti i književnosti širila austrijska cenzura.

Résumé

LA LITTÉRATURE BIOGRAPHIQUE EN CROATIE ADRIATIQUE AU XIXe SIECLE

Une étude approfondie de la pensée des illustres Dalmates du 19e siècle pour mettre en relief l'état d'âme, les aspirations culturelles et la conscience politique et sociale des intellectuels à l'aube de la renaissance nationale croate.